PROVINCIALII ȘI IEȘENII

UN FEL DE INTRODUCERE

Ieșenii s-au deprins a vorbi de provinciali precum toți oamenii, făr' a privi la slujba și la credința bietului cîne, i-au luat numele înainte drept o ocară familiară. Apărarea acelui dobitoc trebuie deosăbită. Aice însă vom alătura numai cîteva tipuri de ieșeni și de provinciali, și rămîne ca cetitorul să judice fără părtinire care de care pot rîde cu deadinsul.

Ideea acestei uriește întreprinderi nu tăgăduiesc că mi-a dat-o *Fiziologia provincialului*, cuprinsă în *Călindarul anului 1844*. Pe autorul zisei fiziologii îl prețuiesc și-mi pare că pravățul i-a fost mai mult întru a îndemna pe vrun provincial să-i facă întîmpinare și, prin măsura astă filantropică, să se folosască amîndouă părțile, numai de vor ave bună plecare.

N-am fost în Iași de un an și jumătate, vreme îndestulă ca să mă mir găsind în capitalie tot acele alergături, pare că piere lumea, tot acele intrigi politice ca cînd au a pune țara la cale, tot acele struncinări și stropituri pe uliți, încît greu poți scăpa teafăr și curat ; pe la adunări tot acel luxus în care stă mai mult egalitatea, tot acea momîtărie în mode care o au mulți provinciali drept civilizație și altele ce le privim în miniatură * și prin provinție.

Departe de a vorbi obștește despre vruna din părți, noi vom deosăbi cu plăcere pe prietinii ce-i credem fără ridicole, pe boierii cinstiți, pe oamenii cu treabă, de toate treptele ; de-i cunoaștem sau ba, cunoștința lor de sine

* Unele și în progresie împătrită. — *Red.*

îi ferește de orice răstălmăcire și atingere ; pe persoanele ce merg la Teatrul Național și pe nobilile suflete ce se bucură pentru dezrobirea țiganilor. De judecători asemine n-om vorbi, însă din pricină că ne cam temem să nu-și răzbune cu vro închiere formală în neființa noastră ; și de dame, ce-i dreptul, nu ne-a lăsat inima să pomenim ceva, avînd a mai trăi în lumea astă, deșartă fără ele. Deodată să ne mîntuim de ieșanul *simandicos*, n-am zis *însămnat* pentru că se poate lua și spre rău zicerea de *om însămnat*, și noi, ca unii ce nu ne vrem strica cu oamenii, fugim de aplicații oricît de potrivite. Să-l aducem dar, cum vom pute, în provincie. Acum, în postul mare, e și vremea cea mai îndemînatică, pe cînd au cam încetat tot soiul de mascarade ce-l oprea, pe cînd nici petrecerile, nici politicalile, nici chiar binele țării nu mai ceru ființa d-sale în capitalie.

IEȘANUL ÎN PROVINCIE

Să pornim, pentru că avem multișor de zis. Îndesați-vă cușmele, că vă vor asurzi chiotile și pocnirile surugiilor ce înlăturează, cu pocniri de harapnice, pe toți jidovii și țăranii ce ar cuteza să se întîlnească cu d-lui și să-i iasă înainte. Scriți-l cum îl vedeți, cu opt cai de poștă ce abie îi tîrîie deșărtăciunea pe o cale grea și pe o vreme mocnită. Are drept provizie niște brînză nemțească cît de veche, salamuri din feluri de cărnuri ce se mănîncă în Italia și cîteva doctorii cercate pentru întîmplările drumurilor. Nu vine cu smerirea bietului provincial, ce intră în deseară cu troica în capitalie și cu cîteva ghiudenuri, de a cărora iuți mirodenii n-are sîială sănătatea sa. Ieșanul, în sfîrșit, a ajuns și trage la vrun dregător a orașului ținutal, ori se coboară la vrun cluceraș, ca să arate că-i popular, sau că domnul clucer este om a d-sale. Cu toate ceremoniile și buna priimire, ieșanul presimte c-o să moară de urît, ca într-o surgunie. Tîrgul îi pare pustiu, lipsește vuietul capitaliei care poate-l ajută de nu i se mai alege vorba. Nu-i desimea de pe Ulița mare, care ne oprește a răz-

bate pîn' la dînsul ș-al privi în ticnă ; nu-s droșcele care-l înlesnesc la crăii. Orizonul provincial îl apasă cu întinderea și monotonia sa. Apropierea firii îi atacă nevrile și provincialii îl năvălesc cu feluri de întrebări cum ciripesc vrăbiile cînd dă ziua mare o bufnă între dînsele.

Eu unul jălesc pe biata gazdă în zilele acelea de rătăcire. Ce nu face ca să-și îndatorească patronul ! Masa-i pe la toacă, bucatele-s cu cheltuială, culcarea tîrzie, lumînările de ceară ; nu cruță creștinul nostru nimic, și care-i mulțămirea ? Ieșanul crede a se plăti cu cinstea ce face clucerului șezînd la dînsul și nu numai nu-l poftește la Iași în gazdă, dar nici îl primește în vizită cînd mai are musafiri. Ș-apoi să mai fii clucer ! Aceasta-i mai puțin decît nimică.

Ieșanul, de vra să meargă piste drum, îi trebuie trăsură, pe jos nu se micșorează a îmbla ; poate se și teme că nu-l vor alege din norod. Singur nu se poate sluji, ca provincialul ; altul îl îmbracă, îl dezbracă, îl încalță, îl scutură, îl piaptănă, numai nu-l hrănește și nu-l țesală. Să vedem încai, ce trabă ni l-a adus ? A venit să-și împosesuiască moșia prin mezat ca să se deprindă cu vuietul dobii. De are vro pricină, nu se catadixește a o perde, mai ales dacă protivnicul său nu-i evghenist. Atuncea fă-te numai deoparte să privești cum împle ciubucile tutulor celor de care are cel mai mic interes [1], cum îi cuconește și cum îl face ambiția a se tăvăli.

CUM E UNUL, CUM E ALTUL

Provincialul crai e scurt ș-îndesat, mustățile i-s unse cu ceară unguréască în chipul undiților. Mai mult cată ca floarea strailor să bată la ochi decît croiala. Părul îl

[1] Acest tip prea nemerit autorul negreșit l-au luat de la vrun ieșan de mai multă vreme în ținutul d-sale și prin urmare de la un *provincializat*, și știți ce ipolips au provincializații în călindarul de 1844. Adevăratul ieșan nu împle ciubuc altora prin singura pricină că el și-l împle sieși. Ieșanul nu bea ciubuc ; el fumă țigară. — *Red.*

are și el cam lung, dar n-a mers așa departe cu civilizația ca să-l știe încrețit. Lui îi cade în ochi, încît capul îi samănă c-un canaf. Cînd e înamorat, țiganii sînt confidenții și mîngîierea sa, ei îi potrivesc cîntecul, ei îl însuflețează de s-apucă de acrostihide ; se pune la jocuri de noroc și perde, spre dovada uimitei sale dragoste, în ființa îngerului cu care își bate capul. Calîful lui de margene, în forma unei cușme de arlechin cu fundul în jos, vei ști că-i trofeul amorului norocit, jărtva din partea părului său cea mai mare. Vei ști că nu mai are trebuință să-i caute babele în cărți. Iar ieșanul de acea breaslă crede în tualetă ; jurnalul e pravila sa, nu scapă nici o modă, fie cît de scumpă și banii cît de străini [1]. Ades, neputîndu-se mîntui pe jos de creditorii ce se sîlesc a-l ajunge pentru multe rămășițuri întregi de socoteli, trebuie să saie într-o droșcă ca să-și răcorească melancolia și să-și prelungească creditul. Zice în dreapta și stînga *mon cher*, fără să iubească pe nime, precum și provincialul *vere*, fără să se rudească. Cunoaște toate cuvintele croitorești, știe de rost franțuzește. Vata îi înădușă tot simtimentul de naționalitate ; mulțimea părului îl îngreuie de nu poate gîndi decum la grija ce trebuie capului pe dinafară, și ființa și-o înalță numai prin călcîiele vestitului Ringel, cibotar din Viena. Să nu mai încungiurăm ; nu-i prea de *bon ton* să simtă mult, e cam rușine să ofteze. El însă slăbește, nu știu de ce. Nu-i ca provincialul ce se îngrașă, deși simte și suspină cît un om [2], precum am avut cinstea a vă arăta mai sus.

În buzunarul provincialului vei găsi cremine, amnar, stihurele, izvoade ș-o pungă plină ; n-are bilete de vizită pentru că nu-i este greu a-și spune numele pe unde merge. Ieșanul crai poartă cîte un șipușor de apă mirositoare pentru că-i slab de cap, lornetă ce-i dă un aer observator, închietori de mănuși. E plin de țigarete

[1] Domnule autor, dumneata mai bine decît altul ai făcut trista experiință de a ști cît de bine banii străini se respectează în provincie. — *Red.*

[2] Nu s-ar găsi vreo expresie mai adevărată, *par exemple* „cît un bou" ? *(n.a.).*

ca și de fumuri, și de multe lucrișoare ce lasă buzunarul deșărt. Aceste descoperiri mi le-au făcut un om în slujbă, vrednic de toată credința și ghibaci la mînă ca vestitul Rodolf[1] escamoterul, sau mai bine a zice ca un revizor nemțesc de pe margine. Un om simplu n-ar fi îndrăznit niciodată să se întindă pîn' la buzunarul altuia pentru că... n-are privileghiu.

Provincialul merge la Strungă, la Slănic, ca să se folosească mult și să cheltuiască puțin. Ieșanul se hurducă în dilijanș pe la Ems, Baden, și isprava iesă dimpotrivă. Încai și-a măgulit zădărnicia pentru că i-au tot zis graf și prinț pe la tractirele unde l-au smult fără milă.

După cum ați luat înainte pe provincial, poate veți fi crezînd că el, în Iași, nici merge la teatru. Vă înșălați, pentru că cine merge înaintea lui ? El intră cam odată cu casierul, vrînd să nu scape nimic ; începe ca la masă, de la ciorbă. Toată greșala lui stă cel mult întru a zice *ahturi* în loc de *acturi*, a vedè fără lornetă și a îmbla prin bal masché cu cușma în mînă. Ieșanul de modă o face și aceasta fără rînduială, merge pe la mijlocul actului întîi ca să fie văzut cînd va întra, pe risc să-i și bănuiască provincialii că-i zmințește cu a sa venire, lornetează pretutindene, își întoarce capul ca un cucoș de vînt ș-apoi cască pîn' se înfățoșează vreo actriță frumușică ce-i făgăduiește afișul c-o să joace.

Dar să mai stăm. De ne-om potrivi a le înșira toate, n-om mai sfîrși și, mai la urmă, ce treabă avem cu ieșenii ! Să-i lăsăm în pace ca nu cumva să creadă că ni-i gîndul tot la d-lor. Ție-se ale lor de ei ; nouă ne ajung ale noastre.

NICI PROVINCIAL, NICI IEȘEAN

Am avea păcat să nu pomenim ceva și despre provincialul așezat cîte zece luni pe an în Iași ; el este părechea ieșanului crai de frunte și numai plămădeala adevăratului ieșan. Casa i-a rămas dezgrădită în provincie, trăsurile i se plouă subt o șură dărămată, țiganii îi cîntă doina prin ogradă, gospodăria i-o poartă vrun neamț pribegit, copiii îi bat mingea într-un ieftin pansionat a capitalii ; cu dreptate părintească putem reclama întoarcerea perdutului nostru fiu. El este în Iași mai rău ca provincializatul în ținuturi. Prin intrigi se face casnic, prin lingușiri prinde la nas, prin crăii place, îndatorește cu bancuri ș.a. Așa i se deschid toate ușile, toate mesile, ba îl vezi și răsărind politicește, ca o ciupercă din gunoi. Atunce îi în vîrful dorințelor sale, începe a ave și oameni ai lui. Într-însul, mai mult decum în oricine, privești caricatura pripitei civilizații. Din limbi străine cît știe, îndată ți le dă pe față. Luîndu-l pe dinafară, nu-i cunoști vîrsta prin multele mode și împopoțări ce-l ajută ; nu poți gîci măcar de-i însurat sau ba, cînd îl vezi jucînd și curtenind, aninîndu-se de maște, ochind actrițile. Vra numaidecît să dovedească că-i om de lume mare, că n-are prejudețe, ce-i mai mult, că nu mai este provincial, în scurt că s-au *ieșit*, ieșindu-și din minte și din rînduială. Nu-i nici turc, nici turleac.

Crăiile l-au ros, i-au dat față palidă, interesantă ; modile l-au făcut galant, Ortgies[2] l-a făcut om, teatrul l-a deșteptat, adunările l-au civilizat. E și cavaler, și diplomat și pierde-vară (cum îi zic provincialii), și amploaiat ; el e tot și nimică. Ființa lui o socoate neapărată ca să complecteze numărul privitorilor la teatru, a vizaviurilor la baluri, să iasă cu fiacrul la Copou, să facă galerie la toate ceremoniile ; și ce-i mai rău, e și chemat să prindă un scaun la vro seanță serioasă.

Pîn' aici. Să nu le spunem toate, ca să ne rămîie și pe altă dată.

AMOREZII ȘI INTERESAȚII DE ÎMBE SEXELE

I

Cu întoarcerea cîșlegilor, nimică nu ne oprește a vorbi cîte ceva de amor și de obiectele ce-l alcătuiesc care, toate, deși se urmează de laolaltă de către persoanele cele civilizate ce plutesc peste ruginitele prejudețe și au dritul a nu prețui nici o datorie, noi totuși ne-am cam stînjinit a le pune pe hîrtie pîn' acum.

Deodată, să completăm costiumul țînutașului nostru cu odoarele sale, ca să nu ne bănuiască că l-am lipsit tocmai de ce are mai scump. Ș-încet, încet, îl vom face și amorezat. Spre acel dorit și stricător sfîrșit, firește mai cere trebuință de o persoană din sexul frumos, pentru că nu-i Narcis, nici *dandy* de lume mare ca să se înamoreze singur de sineși. Cămeșa lui e roșie în para focului ce-l mistuiește, în colorul hîrtiei pe care aruncă acrostihidile ; ceasornicul său repetir bîzîie ca un bondar. Alesida-i e așa de masivă încît mai ar putea împedeca roțile unui sprinten faeton, și mulți nici cred că-i de aur.

Deși nu mai are galbeni cu proțes (proțent), e încîntat că se găsește în capitație (capitalie) la un pavilion (revelion) unde-i fug ochii de pe tablalele de plafon (pacfont), nu vrea să-și închidă banii în mănușile lui jacașmare (jacamar) ș-în șuhii cei cu clanț (glanț). De aceea încai joacă și el de mănîncă pămîntul, cum zic flăcăuanilor ce intră abie la horă, și vă sfătuiesc să vă cam feriți de dînsul cînd zburdă ; nu merge ca ieșanul, care-și tîrîie picioarele parcă-i priponit.

Pe bunghii cei de manișcă se zărește cîte un smăltuit mușunachi, subt a cărui închipuire slăvește pe idealul său, și în metaniile ce le poartă prin mîne privesc obezile ruginitei sale patimi amoroase.

II

Cînd face curte, inima lui cea patriarhală nu-i stricată ca a omului de lume mare, încît să-și poată păstra cu flegmă humorul și întregimea duhului într-o poziție atît de critică în războiul cel primejdios a ochirilor galișe și a nazurilor ghibace ce întîmpină, sărmanul ! Îl vezi că nu numai își schimbă fața, că amuțește, scoate lacrămi, dar nici se mai poate ținea și, de-i elastică canapeaua pe care se pune, se trezește fără veste cu picioarele în sus, întocmai ca un boboc care-și perde cumpăneala și vine peste cap cînd se învață a rupe iarba ; sau să lăfăiește pe o sofa moldovenească îngînat de nădejde ca un malac ce se destinde și se sorește primăvara pe malul unei bălți unde n-are încă curaj să se scalde.

Un avantaj mai mult ce avem pe afară, îndată cum ni-i imaginația pe sfîrșite, este că ne întoarcem spre maica natură și scoatem asemănările din îmbielșugatul ei sîn, precum prin tîrguri mari ai căuta voioșia miciunoasă într-o alee năsipită, petrecerea în intrigi și entuziasmul în spumele meșteșugite a vinurilor străine.

Am uitat să adaog că țînutașul adevărat ibovnic s-împrostește adese și în port, ca să se pornească pe subt garduri cu serenadele, adecă cu iertatele publicații a patimei ce-l învăluie.

Destul ! Mucenicul vrednicește cununa și chiar un simtiment filantropic, pe lîngă ambiția bărbătească, ne silește a nu îngădui nemilostiva ziuă să-și săvîrșească triumful. Pe acel temei dar prepunem că ea nu l-a lăsat să piară după cum o amerința. Jărtfile au înduplecat-o ; s-a săturat de a-l necăji și atunce vezi pe omul nostru, împotriva pravelilor, galanteriii moderne, că se aprinde mai mult în urma fericirei lui, nu-și mai află loc ca un copău încruntat... Dorul lui nu măsură nici o departare, orbirea-i e mai presus de zulie, la care ades ar avea cu-

vînt, și pe nesimțite se încurcă în socotelile gospodăriei, și-a mîncat fînul și vatajii sînt pînă și în amor mai cuminți și mai fericiți decît dînsul pentru că... li-i satul pe mînă.

Acesta-i ținutașul înamorat. Imiteze-l cine poate. Acei după vreme ținutași de temperamentul său au fost autorii tuturor cîntecelor ce făcea odinioară plăcerea adunărilor și care s-au izgonit astăzi de niște arii gîngurite numaidecît într-o limbă străină, fie și ne-nțăleasă. Trebuie să mărturisim că, deși pre puțini se mai potrivesc cu tipul arătat, cărui i-am ierta rătăcirile dacă ar fi nebun sau macar poet, cum zice o vorbă veche ce alătură aceste două bresle, „aut insanit homo, aut versum facit“,[1] totuși n-am socotit de prisos a vi-l înfățișa ca pe un fenomen, ca pe o mămîie împrotiva pornirilor amoroase ciudate în materialnicul veac al XIX-lea, cînd oamenii s-au deșteptat, silindu-se bine-rău a simplifica ș-a prescurta toate lucrurile, cînd alte nevoi serie ne înghit suspinurile și, mai la urmă, cînd alte petreceri mai sigure și mai lesnicioase nu ne prè lasă nici vreme, nici simțire pentru zisele săcături amoroase.

III

Să cercetăm încai ce face zîna, și de-și iubește crișul amorez. Această îndoială o hrănesc din încredințarea ce am că femeile se îngreuie de un amor stăruitor mai rău decum de o căsătorie din cele ce-s din pacate mai de modă și se numesc „de convenance“, adecă căsătoria în care vîrsta, neamul se potrivesc și zestrea mai ales vine la socoteală. De plecări nu-i vorbă, ele sînt condiția cea de pe urmă ce rămîne pe dinafară, întocmai ca adalmașul în discreția părților tîrguitoare.

Pricina dar că ea nu prè iubește pe iubitorul ei este că el îi arată prè multă dragoste. Oare ce greșeală îi găsește ? Nici una. O dezgustează tocmai încredințarea că-l ține fără greutate. Lipsește nestatornicia, nepasarea și alte plăcute și dar neapărate defecturi ce îmboldesc pe

[1] Omul ori își iese din minți, ori se apucă de versuri (lat.).

femeie. Cînd se teme că-l va scăpa, îl ține mai strîns și chiar în izbînda ei găsește ceva picant. Astăzi, toate se cer picante ca să placă. Cît de frumoasă să fie firea, ne pare monotonă cînd n-are varietăți, adecă cînd n-are nimică picant. Cîți judecători adorm la debatație cînd nu pot alege dintr-însa oarecare dovezi picante ! Notițiile și miscelile (sau, cum le zic provincialii, mișeliile) sînt bine primite numai de-s și picante. Lăudăm scrierile serioase, dar nu le cetim decît cînd ne întoarcem obosiți și încă nu ne vine somnul.

Cîte sose, cîte mîncări răci și picante n-a iscodit bucătăria franțeză ca să atîțe gustul cel tîmpit ! Ce nu întrebuințează cochetele ca să se arăte picante ? Și este un trist adevăr că nu sînt altele decît ele care mai pot pricinui și prelungi oarecare plăcută zăhăială în inimile noastre. Anecdotele lor, deși le știm anume, ne atîță ; vîrsta, secretul lor cel mai sfînt, nu se întreabă.

Pe femeile interesate îmi pare că trebuie să le deosebim de toate celelalte și ne mărginim a zice că, deși li-i casa plină de prăzi delicate, inima li-i deșartă și că, în plecarea lor, de o mai putem numi plecare, mă mir cum au și zulie. Veți ști însă c-aceea este singura zulie ce nu vine nici din dragoste, nici din iubire de sine. Seamănă în totul cu îngrijirea ce poartă un proprietar pentru acaretul său, să nu i se întîmple vro stricăciune ca să nu-și piardă venitul, cu îngrijirea ce are un om a trebii prelungind slujba pentru chiverniseală, deși are des zile rele.

IV

Oamenii de lume mare sînt mai cuminți în privirea amorului. Ieu lucrurile cum sînt, făr' a le împodobi cu năluciri. Cuvintele *statornicie*, *credință* și *ibovnic* nu le mai cunosc decît prin tradiție ; ele și-au pierdut tot farmecul și se întrebuințează numa într-un înțăles ironic, sau cînd vrem a ne bate joc de vrun blagoslovit ținutaș. Amorurile au ajuns de se numesc abie *angajamenturi* și aceasta cu toată dreptatea, pentru că nici în lungime,

nici în pretenții nu se prè deosebesc de angajamenturile de primblare, de vînat și mai ales de contradans, favoritul joc în care luăm o damă ca să jucăm cu alta !

Săgețile amorului s-au tîmpit și, prin urmare, ne zgîrie inimile făr' a le pătrunde. Împrotivirile, în loc de a aprinde dragostea, ele zvîntează pornirile amorezilor pentru că zilnicile prefaceri pe dinafară ne fac schimbători ș-în gusturi, varietele plăceri ne ghiftuiesc de timpuriu. Unde se mai aude glasul inimei de vuietul necurmat ce ne împresoară prin tîrguri ? De am sta să dăm drumul suspinurilor, am înghiți colbul de pe ulițe.

V

Lumea-i așa de rea încît se silește a întoarce în rîs pînă și cele mai bune însușiri a bietelor femei, bunăoară :

de văd o femeie că nu caută în față, zic c-o face pentru că se uită cu coada ochiului ;

de o văd gînditoare, zic că duce dorul cuiva ;

de nu se arată, socot că nu-i lipsește nimică ;

de-i cinstită, zic că se ține de cuvînt sau ceea ce zicea Voltaire asupra unor poemuri : „Sacrés ils sont car personne n'y touche“ [1] ;

de aud că dezmiardă și că iubește pe soțul ei, le vine a crede că-și face obraz, ș.c.l. ce se încheie în zisa oamenilor mari : „Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas“ [2]. Ce mai poate dar îndemna pe femeie a fi rușinoasă, retrasă sau bună soție, cînd vede că nu numai n-o crede nime, ba încă spre răsplătire o rîd și o uită toți ?

Apărarea sexului frumos vine de la sine subt pretextul pildei ce priimesc, bună sau ba, destul că-i *en vogue*. Care-i cuvîntul ce le-ar face simtimentale cînd privesc că bărbații rîd de tot ce-i romanesc și tot cetesc romanuri, ca și de tot ce-i românesc, deși sînt români ? Și cînd credința ce ele s-ar ispiti a păstra se plătește cu atît de rea monetă ?

[1] Sînt sfințite pentru că nu le atinge nimeni (fr.).
[2] De la sublim la ridicol nu este decît un pas (fr.).

Suspinurile ș.c.l. mai smintesc și tualeta ; și chiar de s-ar amăgi oarecum neispitiți cetitori — fie de orice sex — a se lua după față în privirea simțirei, priimească în curăție următoarea deșteptare.

Vor ști dar că, după nerînduielele vieții de astăzi și după desfătările cele stricătoare ce o însoțesc, firește pere fața omenească ; ispravă ce-a dat pricină la moda ce urmează de a avea cineva față palidă, interesantă, fără a fi numaidecît și sufletește pătimaș. Eu unul vă mărturisesc că fețele palide îmi plac, încît n-aș mai întreba de-s damele simțitoare. Mă încîntă și mă fac chiar aice a-mi schimba sujetul, ca să nu cad în oarecare reverii ce s-ar socoti rococo. Voi adăogi că, deși am scos cîteva adevăruri în iveală, mai trebuincioase decum ați crede, nu mă sfiesc a fi supărat pe nime pentru că persoanele de modă, și de cetesc moldovenește, nu ieu nimic *à la lettre*.

VI

Pe acest temei îmi pot schimba fără grijă sujetul ca să împlinesc îndatorirea ce-am luat odată cu titluirea articulului de față ; și chiar de nu se pre leagă nemijlocit interesații cu amorezii, însă fiindcă din păcate sînt mai mulți și mai răi acei dintîi, și pentru că mai sus am pomenit ceva despre femeile interesante, ca să nu fiu părtinitor către bărbați, voi da cu prilejul acesta o scurtă idee de ceea ce vreu să zic, făcînd și damelor arătate o îndestulă dezvinovățire și satisfacție.

Numai voie să am, nu trebuie să vă mai încredințez c-aș împlea o foaie colosală — nu fie de măsură cît foile publicate pentru calități — de facturi mai mult interesate decît interesante și totodată foarte locale.

Nu-i vorba de interesul gospodăriei, care nici se tăgăduiește pentru că motivul său e folositor, ci de acel care cutează a se arăta subt felurite îmbrobodiri ca să înșale, cînd cu aerul popularității, cînd cu cuvinte patriotice ș.c.l. Prin urmare, ce poți aștepta de la aseminea bipede, ce razăm pentru întîmplări și ce ispravă cînd

are mijloace ? Nu-s străin, nici privesc cu nepăsare la necuviințele ce s-au făcut rînduială, la atîte ridicole ce nici se mai bagă în seamă fiind prea răspîndite.

Humorul a rămas departe și, pîn' a sfîrși, mă recomendez pe o parte bunei voințe a iubiților mei cetitori de îmbe sexele ce prețuiesc adevărul și fac cît pot pentru îndreptarea obștească ; iar pe alta, îndemn pe toți a nu mai da materialuri ca prin singura această nemerită măsură să ne iertăm unii pe alții și să n-avem ce mai scrie.

VÎNĂTORIA

Omul e născut vînător. Aceasta o adeveresc băieții ce prind cărăbuși, *dandy*-i ce-i mănîncă, gurele cascate ce prind muște, femeile ce vînează inimi ș.a. și bărbații carii pîndesc posturile, iar după ce le prind, mrejesc pe bieții împricinați și, pentru că nu-s antropofagi, se mărginesc a-i smulge. De vom cerceta mai de aproape, lesne vom afla că lumea este priveliștea unei vînătorii necontenite, ghibace și felurite. Aice însă, ca să nu ne abatem din sujetul nostru, vom vorbi în osebi numai de vînatul cu pușcă, adecă de unul din puținele obiceiuri care ne mai aduc aminte că sîntem barbați.

Persoanelor de stat le vine dorința vînatului ca să scape de cheltuiala zilelor mari, a heretisirilor, ca să se răcorească de trebele ce le încurcă sau ca să arăte un fel de lesnicioasă popularitate, ieșind din tîrg într-o bluză, alături c-un lacheu și c-un cîne.

Aceștii îi lăsăm deoparte pentru că îmblă de clacă pe la cîmp, ca ori pe unde, nu știu alege măcar timpul și nici se amestecă cu breslele vînătorești care încai au vînatul drept petrecere, nu de pretext, și se împart, cu buni-cu răi, în vînători ahotnici, în vînători ostenitori, în vînători cîrtitori, în vînători cumpărători și în vînători adevărați.

II

Pentru că nu-i rînduială ca numaidecît cei mai buni să fie totdeauna și cei întîi, începem și noi de la vînătorul ahotnic, carele are meritul cel prea obicinuit a face

mai mult vuiet decît treabă. El n-are altă vorbă, altă plăcere decît pușcăria ; se culcă îmbrăcat, țîhnește prin somn, trezește pe ceilalți în zori, mănîncă foarte iute și, de-l vei auzi povestind, vei socoti că-i un plăieș boierit [1]. Nu vroiesc a mai înșira cîte spune fiindcă minciunele se îngăduie a fi scrise numai în romanuri, în dedicații, în anonse ș.a. La hăitașe alege poienele, ca să dea cît de departe și, de nu-s poiene, se vîră cu vro douăzeci pași în desime, ca să ia altora vînatul dinainte. Ades, șuba cuiva îi pare vulpe și, cînd vine lupul, s-acață pe copaci cu ușurința veveriței.

De se întîmplă la drum să vadă un iepure, leapădă tot și se ia după dînsul și, de a dat într-o pasăre și a zburat, îi plînge de milă jurînd că-i rănită pe temeiul penelor ce le-a adunat de pe locul ei. Cînd dă greșuri, adecă mai totdeauna, e vinovat soarele ce-i venea în față, pravul ce a fost moale sau ud, pușca ce l-a izbit, șoldanul ce s-a ferit și, de dă dracul să cază vreo jivină ce-a dat peste dînsul, atunce sloboade un răcnet de bucurie neașteptată, întocmai ca acel ce întovărășește salvele de pe la nunți, unde a ametit învățînd pușcăria, și o ia în spate fie cît de mare și cît de sîngeroasă.

A propos de nuntă, dacă știți că toată nunta are un vornicel, rog să credeți că și tot hăitașul are ostenitorul său. Pe lîngă pușca de mărturie, el mai poartă o grijă

[1] Vînătorul ahotnic mai are și alt obicei plin de duh, adecă amestecă istoriile de vînat cu declarațiile sale de amor, și din acestea face un bălămiș-balmuș delicios, care are talentul să afunde în somn pre nenorocita femeie supusă primejdiei unei asemine curteniri. Cînd se află într-o adunare de dame, el nu lipsește niciodată să le spuie istoria minunată și deșănțată a trii copoi ce are, din carele unul, cînd gonește capra, iepurile, vulpea sau și veverița, și poate și șoarecele, țîhnește gros, al doile țipă ascuțit și al treile schelălăiește ca cînd l-ar bate cineva, și cu o acurateță animală reproduce, să te înșeli, glasul cînilor, bunăoară „ham, ham, ham" cel gros, „țah, țah, țah" cel subțire, „schelălău, schelălău, schelălău" cel care se vaită. Asemine, cînd povestește acelorași dame obiceiurile și frumusețile vînatului călare, *steeplechase*, cum zic și pe la noi *dandy*-i anglomani, îl vezi deodată că se scoală de pe scaun și începe prinpregiurul odăii a alerga ca caii, începînd săritul cînd cu piciorul drept, cînd cu piciorul stîng, ca să le arate ce însemnează schimbările galopului, *les changements de galop (n.a.)*.

însemnată, aceea a mîncării. Torba lui cuprinde felurite cotloane cu fripturi și băuturi, e un bufet purtăreț ; nu-i slujește pentru uneltele unui vînat imaginar, ci ca să mănînce, supt cuvînt că ostenește, și să hrănească la nevoie pe iubiții săi tovarăși. Treaba ce are și-a luat-o singur ; ea este să privigheze buna rînduială, să așeze pe toți și să rămîie la vro aripă unde n-are martor cînd i se arată oarece ; și de-i buhnește struțul, zice c-a dat signalul sau c-a făcut vrun vivat în ciuda unei ciute ce vroia s-apuce printre hăitași, și la propunerea aceasta nime nu mai face vorbă, pentru că le astupă gurele cu cele din torbă. Așa-s mulți care pot greși fără grijă, încît au oamenii interes de dînșii.

III

Vînătorul cîrtitor uită de-a pururea pravila vînatului că „fiara este proprietatea acelui la cine cade". Și cum va cădea un șoldan la al doisprezecelea pușcaș, strigă c-a fost lovit de dînsul. De nu ține minte partea unde-l chiti, poroncește să-i iee pielea și să-i scoată plumbii, ca să dovedească că seamănă cu cei ce are prin pungi. Atuncea tovarășii, ca să nu-și piardă vremea cu operații zadarnice ca și autopsiile doctorești, după care nici de carne s-ar mai alege ceva, aruncă șoldanul întreg domnului cîrtitor, ca să-i fie de bine, și lor de învățătură, spre a nu-l primi altă dată nici între hăitași.

Dați-mi voie a pune aicea și pe vînătorul cumpărător, *der mit silbernen Kugeln schießt* [1], cum zic nemții. Nu-i deșănțat să cumpere cineva la cîmp sălbăticiuni ucise cînd des poate cumpăra prin orașe ființe vii de toată mîna. Acel cumpărător are cîne, corn, cibote lungi ; nu-i lipsește nimică, nici pușca, afară de bătaie. Se pornește cu aerul adevăratului vînător, totdeauna singur, dar mînă pe un nevoiaș înainte carele trebuie să fie înzăstrat cu două însușiri bune, și anume : să bată bine și să aibă multă discreție. Se înțălege că cumpărătorul se întoarce încă cu zi, împovorat de prepelițe și ușurat de

[1] Cel care vînează cu gloanțe de argint (germ.).

bani, și leapădă torba grea de muncă străină, nu fie de măsură, ca o persoană *collet monté* [1] ce ar scoate cu îngîmfare într-o anticameră portofelul ticsit de lucrările subalternilor, asupra cărora s-a mulțămit a pune numai degetul.

Adevărații vînători, deși spun multe în fierbințeală, încai nu se îndeasă, nici aleg mult locurile, de aceea și noi i-am lăsat la urmă ; ei prind ades iepurii cu carul, după cum zic bătrînii, și n-avem a pomeni alta decît ceea ce ne păru mai ciudat la unii dintr-înșii carii, dacă sînt în tovărășie, ascund supt tufe ce au împușcat și se pun în categoria vînătorilor ahotnici numai ca să nu împărțească cu ceilalți, urmare ce nu fac nici braconierii. Iată blestematul de egoism pînă unde se mestecă, cît înjosește și pe vînător ! Și chiar de se crede că drumul, cărțile și femeile descopăr pe om, mult mă mir cum c-a uitat a se adăogi slujba și vînatul !

[1] Cu guler înalt (fr.).

DROȘCOMANIA

Ca să crediți cîtă înrîurire au, în opinia celor mulți, pînă și lucrurile cu care ar trebui numai să ne slujim, luați aminte cu bunătate la următoarea însămnare și lesne veți dezvăli cît poate bunăoară trăsura, unealta acea slăvită ce rădică pre om cu agiutorul dobitoacelor, cît îl cinstește și-l favorează, și că fără dînsa (mai ales prin țări glodoase) puțini pot merge înainte, meritul greu iesă în ivală și casele cu anevoie să deschid. Roțile astăzi nu mai fac pe nime a gîndi la schimbarea soartei, ca strălucitul prizonier din vechime care, trăgînd la carul de triumf a unui biruitor roman, ș-a cîștigat slobozenia numai pentru că l-au arătat că s-întoarce roata.

Pe omul nostru nu-l mai întîlniți pe ulița mare, colbăit, ars de soare, plin de suflet sau apărîndu-să de viscol c-o biată manta *carbonari*, nu-l mai vedeți cînd e înghețat pășind larg ca un compas și sărind de pe grunz pe grunz cu chibzuiala unui escamotor ce gioacă între ouă ; acum s-a schimbat și cred că nici vă va părea deșanț. După ce, ca un mucenic, el își dasă feluri de chinuri, să tîrîise lungă vreme ca omida, în sfîrșit s-a smult din obștea păcătoșilor pedestri, s-a urcat dintre oamenii de rînd. Nu mai calcă pre pămînt și acestea toate pentru c-a prins la aripi, pentru că o droșcă lucindă, cu marca clasică a droșcarului Brandmeier, îl poartă în slavă. Se vede ș-aicea taina firei ce domnește prin contrasturi : cel de gios se suie, omida se tîrîie ca să-și fluture aripele și tîrîtoarele răzbat mai sigur la înălțimea munților decît toate vietățile ce se sprijinesc într-un

mers regulat și au organicul defect de a nu-și putea pleca capul pîn' în colbul picioarelor.

Pre tipul nostru îl întîlneați mai an și, c-un glas ce vinea mai puțin din prietenie decum din căinare, îi ziceați „încotro ?, făr-a mai aștepta răspuns, sau „cale bună", ca să vă mîntuiți de dînsul. Atuncea se ferea să nu-l stropiți și să nu-l colbăiți mai tare, iar astăzi are chip a-și răzbuna, întorcîndu-vă stropiturile și împroșcăturile trecute ; cînd îl întîlniți, nu numai vă închinați, ci-l și opriți să-i lăudați trăsura și, prin această binevoitoare mijlocire, se statornicește egalitatea și frăția de droșcă între voi.

Mai an, îi părea rău văzînd pre alții mai proști decît dînsul a fi preferați în felurite prilejuri din care voi pomeni cîteva. Acum e altă treabă. O damă de *bon ton* îl primește cu mulțămire cînd îl vede cu trăsura, nechezatul cailor, farmecul toacii îi gîdelă auzul. Iar rivalul pedestru, las' că vine mai tîrziu pe vreme cît de bună, dar e nevoit să-și înădușe dorința cînd e ploaie sau ninsoare pentru că, în alt chip, ar trebui să desplacă cucoanei, stricîndu-i lustrul parchetelor, udîndu-i mobilele și mai ales viind ostenit... De are proțes, trăsura îl agiută să cerce des pe giudecători pe acasă, pîn' ce-l nimerește singur ca să-i deie fără sfială dovezile acelea de samă, prin care îi ia făgăduința ; protivnicul vine pe gios să se tînguiască, găsește casa plină și-i mînat la tribunal, pentru că goale jalobe nu se priimesc pe acasă. Un post se găsește vacant, doi umblă să cerce norocul ; se înțălege că cel cu trăsură agiunge mai degrabă și-l dobîndește întocmai ca un preț de alergare. Bietul concurent, avînd numai două picioare, rămîne departe, în urmă.

O trăsură elegantă îți dă aer simandicos, înstărit, și chiar de-ți cer două prețuri pe la dughenile unde te înfățoșezi fără să ai vreme a te coborî, ea încai îți hărăzește privileghiul nobil de a nu te ținea de cuvînt la plată, precum adesăori te scutește de a întoarce salutațiile cătră bieții pedestri, supt cuvînt că-i vina cailor ce să sparie de cușme, a colbului ce te face a închide ochii. Dar unde pot înșira toate avantajele trăsurei ! Ferice de cine o are sau măcar o poate lua cu ceasul ca să viseze vremelnicește fericirele mai sus descrise, să se

întreacă pe un minut cu bogații ce-l disprețuiesc, cu giudecătorii ce l-au asuprit, cu femeile ce l-au înșălat ș.c.l. În sprijinul acestora vine și înțălesul prozaic a cuvîntului „pe gios", aplicat adeseori asupra neroziei.

Vin însă împregiurări unde și în trăsură poți fi mai nemulțămit decît pe gios, atît pentru neîndemînarea ei, cît și pentru ideea locului unde te duce, bunăoară căruța de postă ; hurducătura ei împrăștie ideile autorului sumeț, stînge imaginația poetului exaltat, sfarmă prinzipiile demagogului limbut, pentru că-i cu anevoie a fi stoic la pătimirile trupești într-un veac unde trupurile sînt mai slabe din născare și materialismul este idolul obștesc. Dar tot zisa trăsură, deși prostatică și chinuitoare, s-ar preface în car de triumf cînd călătorii pomeniți s-ar întîmpla să aibă mîngîitoarea convingere că pătimesc nu pentru interesuri în parte măscuite sub cuvintele mari de patriotism, de adivăr sau de dreptate, ci pentru singurul adivăr și dreptatea neîmbrobodită. În asemenea caz, ostracismul au cinstit pe Aristid ; otrava pe Socrat. „Le crime fait la honte et non pas l'échafaud" [1] au zis Voltaire.

A propos, apostolii vechi umbla pe gios, dar era niște păscari și propovăduia adivărul. Mulți apostoli noi lasă că umblă tot prin trăsuri, ferindu-se a se întîlni cu poporul, dar ei nu cutează a-și scrie faptele, dinpotrivă : caută, în zădar, să le mistuiască !

[1] Crima e rușinoasă, nu eșafodul (fr.).

TEATRU

HARȚĂ

sau

BALABAN RĂZEȘUL

(Scena se petrece la țară într-o livade. În fund se vede o căsuță singuratică și o morișcă stătătoare. Răzeșul vine cu o legătură în băț, o lăduncă subțioară și un bucium în mînă ; o sapă și un hîrleț stau rezemate de un copaci.)

— Destulă bucurie mai aduc și eu acasă femeii și copiilor ! *(Depuindu-și lucrurile :)* După ce mi-am pierdut vremea prin năduful Iașului, am pierdut și pricina, da' încai cu formă... Nu-i vorbă ! Și mă întorc cu hîrtiile fărîmate prin tribunaluri... pentru că... ce-i dreptul, nu știu de le-au citit cineva, dar le-au purtat toți prin mîni.

Vreu să vă arăt în scurt
Că-s răzeș și cam de mult,
Că mă cheamă Balaban
Și-s drept și vechi pămîntean.

Sînt de viță și de neam,
Deși cu-anteriu de Șam,
Cu giubea de germezit
Și cu conteș ponosit.

Parcă v-aud zicînd... „Ba că chiar că-i de neam ! Că n-are macar un strai ca oamenii..." Da cine-i vinovat ? Parcă m-am adus singur în starea asta ? Pesemne nu-s nebun ! Nu mă siliți să vorbesc... Tot ce pot să spun este că așa cad oamenii ca merile, ca perile, pe care pînă la o vreme le rumenește soarele și stau sus... pe urmă vine o furtună, și hodorog jos... Numai ce le vezi a nu mai fi

dezmierdate de raze, le vezi strivite și călcate în picioare ! Așa și noi răzeșii am căzut ; dar trunchiul nostru e vechi și are rădăcini adînci în pămîntul acesta ! Noi sîntem mărunțăile țării ! Cine vrea să judece dreptul, răzeșii sînt și o mare povățuire lumească ! Răzeșul, știți, e ca o pildă deșteptătoare și zilnică pentru cei mîndri, pentru cei bogați... Străbunii noștri au avut și ei, a fost și ei... fură și ei... odinioară... și cine știe ce păcate a lor au căzut peste capetele noastre, de am ajuns unde nu sîntem nici boieri, nici țărani, nici turci, nici turlaci... Au fost și străbunii noștrii odată ciocane ! Iar noi, strănepoții, sîntem de mult ilăile fiecăruia... Da helbet ! Da-o-ar și peste noi vrodată timpul unde n-om mai petrece pe la pragurile judecătorilor, n-om mai înghiți colbul delelor și n-om mai sta înaintea aprozilor și a cenușerilor ca niște cocostîrci, așa zău ! Ba încă ți-e mai mare ciuda cînd îi auzi toată ziua bodogănind de dreptate...

Într-o zi, la Iași, unul dintr-înșii nu da două și tot vorbea de drept și de egalită, ce mîncare va fi și aceea... Dar le vorbea tot către cei mai mari decît dînsul. Ș-apoi, pe de altă parte, să fi văzut pe omul drept cum se plimba de țeapăn ca un ulcior, cu mîinile înfipte în buzunarul unui palton, cumpărat... nu fie de măsură... poate și cu bănișori de-ai mei, și cum iubitorul de egalită își arăta putorile și mendrele către noi.

Să ferească Dumnezeu
De-a formelor feredeu,
Unde-n coțcării mereu
Răzeșii se-ncurcă greu.

Să n-aud de gramatici
Ce-s a răzeșilor bici,
Ce cînd suni sar ca arici,
Te solzesc ca pe chitici [1].

Altul, chiar din cei mai cucuieți, după ce am făcut ce am făcut ca să-mi arăt... ăsta... nu știu cum să-i zic !... filotimia, apoi de la o vreme nici mă mai vedea și-mi făcea obraz că nu priimește împricinați acasă. Ș-așa, tocmai cînd mă nădăjduiam într-însul... mi-a dat greș, chiar ca achiile de la bileartul lui Evanghel [1], unde țînusem gazdă ([1]) ; dacă nu le ungi mereu, îți fac chix tocmai în dricul partidei... ca ariciul, cît îi zăngănești la ureche, sare, și cum ai stat, se boșumtează și-ți arată ghimpii.

Iată-mă din Iași întors,
Răzeșul cel păcătos,
Mi-a rămas hîrtii prin pungi,
Ș-ispisoace prin lăduncі,
Cu hrisoave cîte vrei,
Și hărți întinse în clei.
Ce-mi trebuia drum să fac,
Ca să umblu ca un rac,
Că m-am luptat c-un boier
Ce-i cu toată lumea văr,
Ce-i tot dor de răzeșii,
Deși-are mai mari moșii.

Ce-i mai ciudat este cînd venim la judecată ; acolo se caută numai ca forma să fie îndeplinită. Acolo-i tot marafetul, ca să-mi închidă glasul cu rospisce, să mă apese cu docladuri și cu alte cuvinte ce-ți stau în gît. Of ! Bat-o pustia formă, că ne coace și ne grebănoșează ca covrigii. Protivnicul meu șade... eu trebuie să stau în picioare ; cînd vreu să vorbesc, deodată se scoală unul de la masa cea roșie, parcă-i încruntată, și-mi zice : „Ascultă, bădică, ți-ai dat hîrtiile, mai mult n-ai de vorbit, c-aici nu-i hartă... Îi vorbi cînd te-om întreba.“ Ș-apoi pas de așteaptă să te mai întrebe. Ba nici te mai vede ! Poftim treabă ! Eu cînd vorbesc, m-apuc de hartă ; îmi zic că-s sumeț și îmi sună clopoțelul înainte ca cum îmi vestesc că au a-mi îngropa dreptatea, și protivnicul meu, care le șoptește la ureche, e om cu rînduială și, cu una, cu alta, pe ici, pe colea... în privire... nu știu ce... așadar... în urmarea celor pomenite... docladarisindu-se, sprăfcuindu-se, și spîrcuindu-se... hîrști, îmi ia bucățica de pămînt cu cuvînt de figură, de întrupare... de „statocvo“ și mai cîte altele parascovenii... pentru că dacă ați știi... Strîmbătatea are acum mai multe porecle adu-

[1] Un pește mic *(n.a.)*.

[1] Un han *(n.a.)*.

nate din toate limbele cu care își face față. Pravila-i bună, numai are două capete, ș-o întorc cum vreau. Așa, fără să iasă din pravilă, mă scoaseră din baștină și am rămas cu gura rece și cu hîrțoagele... care vor sluji, ca și altele, de coadă la zmeii băieților, ori de altceva, bunioară.

Dacă vrun ochi de fereastă
A lipsit din loc,
Atunci biata mea nevastă
Ia un ispisoc,
Și-l pune să nu răzbată
Vîntul pîn'la noi,
Iat-a dreptului meu soartă,
S-o mai știți și voi.
Iar protesturile-ntoarse,
De care am saci,
În cuptoare bine arse,
Poartă la posmagi.

Iată sacul cu pacatele mele, de nu găseam hîrtiile aceste... și de nu apucam de la părinți pămînturile mele ce le-am stăpînit pînă deunăzi, nu mă zbuciumam în zadar. Vina mea e ? Ce trebuia să mă iau după vorbă, că cine are carte, are și parte ! Ei, dar bun e Dumnezeu ! Eu m-oi trece, numai îmi pare rău nu că-mi las copiii săraci, ci că s-au deprins a nu-și iubi compatrioții, de la care nu văd decît împresurare, că s-au deprins a nu deosebi puterea de asuprire ! Pentru că, cum se bagă unul mai colțos între noi, în loc ca mijloacele lui să fie spre ocrotirea noastră, el, dinpotrivă, se întinde și-și lungește hliza, parcă-i cureaua cu care ne șterg inginerii semnile de pe hărți... Ba mulți se mai apucă încă și de alte năzbîtii, rad movilile cum ar tăia un doftor iscusit negeii, de nu le mai vezi urma, și îngroapă pietrile de hotar, parcă-s molipsite, cine mai știe prin ce prăpăstii, de nu le mai găsește nici dracu... Cînd mă uit la bulendrele aceste de hîrtii și văd că nu-s nici de o treabă, îmi vine zău și a rîde... C-am ajuns și eu în doaga peticarului de Paris, celui de la teatru, unde m-a dus vechilul protivnicului meu, ca să mă cîrîie mai bine. Am ajuns, nu fie cu banat, al doilea peticar, dar de Moldova ! *(Răstoarnă*

sacul cu hîrtiile, ispisoacele, buciumul și peceții.) Iată peticării de ajuns *(ia un hrisov)* să vorbesc ca cei ce m-a judecat. Asta nu-i pus în lucrare *(ia un alt document)*, asta-i paragrafisit, *(ia harta din bucium)* asta se înțelege că nu-i potrivită, căci nu s-a însemnat pe dînsa cîteva moșinoaie... și așa mi le-au depănat toate și le-au găsit cîte o toartă, ca să nu zică curat c-au vrut să mă radă *(căutînd prin hîrtii, găsește un afiș)*. Toate ca toate, dar hîrtia asta ce cată ? *(Citește :)* Domnul... Herman va arăta între alte meșteșuguri și acela de a face nevăzute osebite lucruri. *(Se scoală turburat.)* Gîndiți că m-am dus ? Nicidecum ! Da știi de ce ? Pentru că am gîndit că noi, răzeșii, vrînd-nevrînd cunoaștem minunat ăst meșteșug... Poate nu credeți ? Vie cine a vrea încoace, să-l îmbrac ca mine, și de i-o mai vorbi sau l-o mai vedea cineva, păcatul meu să fie.

Vie-ncoace cine-o vrea.
Să-l încurc cu-astă giubea,
Să-i torn căciula de miel
Și să-i pun ăst contășel,
Și, zău, ramașag m-apuc,
Că prin acest meșteșug
Nici dracu nu l-o vedea,
Vă jur, zău, pre legea mea.

Să-mi fac încai rîs de sărăcie ; iată și un bucium, pe care am să-l desfund, să-mi fac un uluc cînd mi-o veni apă la moară... ori un bucium, să vă cînt o doină înădușită :

Cu hîrtii multe în stremți,
M-a umplut nădufu-n Iași,
Și umblînd prin judecăți,
Sînt peticarul răzeș ;
Mi-o rămas numai hîrtii,
Dar cred c-o da Dumnezeu
Lacomul de răzeșii
Să pată ce-am pățit eu !

(Agitat.) Decă ! Și mai la urmă ce-mi pasă... îs mai sărac... dar cugetul mi-e liniștit că n-am asuprit pe ni-

meni. Mi s-a îngustat moșia, dar mi s-a lățit cunoștința oamenilor. Chiar de m-am întors nemulțumit, dar tot nu-s disperat, că-s român verde. Brațe am vînjoase și *(luînd hîrletul)* mi-ar fi mai rușine să răpesc cu ele decît să lucrez ca să mă hrănesc.

Vedeți ce necazuri grele,
Cîte chinuri am mai tras,
Cum m-a încurcat prin dele,
Cum m-a ciuntat, cum m-a ras !
Ai mei stînjeni în putere,
Chiar de-i privesc apucați,
Deodată spre mîngiiere
Din palme macar îmi dați !

PAVEL CLOPOTARUL

(O clopotniță plată ; clopotarul se coboară cînd s-aude un glas dintre culise ce strigă : „Foc, foc ! Ia seama bine !")

Ia așa îmi zicea odată băieții ; strigau „foc" și eu nu căutam că nu văd nimic, ci mă luam după dînșii și m-apucam de tras... Balaban-drang, balaban-drang ! Și deodată rîdicam tîrgul în picioare... Cîți leneși, cîți amorezați, cîți cărturari, toți mă blestemau că-i sminteam de la trebi.

Iar acuma iau singur seama ca să nu mă înșele nimeni.

I

Și precum știți, n-am vro treabă
Pînă dă vro întîmplare ;
Cînd e foc toți mă întreabă
Și de jale sun mai tare.

II

La multe părăzi de moarte
Dac-ați vrut să băgați seamă,
Numai eu suspin pot scoate,
Măcar din astă aramă.

Poate veți gîndi că aștept răul oamenilor ca să am treabă ? Nu zic ba, încai așa-mi e slujba ; nu fac ca alții care, vezi Doamne, sînt puși pentru bine și cît pot fac rău... Parcă vă aud zicînd : „Oare ce-o mai avea de spus Clopotarul ? Ce știe el ? Se uită tot în aer și n-are a face decît cu acoperămintele și cu ogeagurile !" Așa este... Boieri dv., dar de vreme că v-ați ostenit pînă aici ca să

mă vedeți, mi-oi bate și eu capul ca să spui tot ce văd și ce știu... Voi începe cum încep și alții. Eu sunt Pavel Clopotarul din Tătărași ; am fost fănaragiu și m-am lăsat pentru că, cum era uleiul pe sponci și se împiedica pe ulițe vrun omușor din cei cu călcîiele 'nalte, cine era vinovat ? Gîndiți că eforia ? Pe cine cădea greșala ? Gîndiți că pe pavele ? Nicicum, ci tot pe Pavel, săracu... Vedeai a doua zi epistatul ce și-a făcut fire să ție cu cel tare, care-l ține și pe dînsul, îl vedeai strigînd și răstindu-se la mine : „Ascultă, moțpane, îmi pare că treci uleiul pe gugoașe... și-i da peste dracul !“ Și multe alte, încît n-am mai putut răbda și am lăsat fanarele nici aprinse, nici stinse, chiar cum le-am găsit. Pe urmă, umblînd nemernic prin tîrg, am întîlnit niște surugii chiuind și pocnind pe uliță, îmbrăcați cu ilice și cu fesuri, și mi-a bătut la ochi meseria asta... Îmi părea bine să seamăn și eu cu surugiii, că-i văzusem numi la pornit. Așa, am intrat la poștă și acolo alte păcate dădură peste mine. Cum șchiopa un cal, cum nu mai puteau merge haramurile ce mîncau mai multe bătăi decît grăunțe, cum se rupeau hamurile, tot bietul Pavel era vinovat. Mă bătea capitanul la spate și mă îndreptam cu spirt ; dar cînd mă bătea la pungă, nu găseam leac... În sfîrșit, din român slobod ajunsei mai rău decît robii, pentru că, lăsînd odată posta fără să fiu dator, m-a adus înapoi ca pe țigani, la urma mea, și de nu da Dumnezeu o boală, poate nu scăpam nici astăzi.

În Iași fanare am aprins
Ș-apoi singure s-au stins,
Pentru că n-aveau uloi,
Cum se-ntîmplă pe la noi.

N-am fost tot fănaragiu,
Am fost și bun surugiu.
D-al meu glas caii pornea
Și cu bătăi se hrănea.

Pîn' și calul hămesit,
De frică fugea-ndrăcit :
Cum am fost fănaragiu,
Așa și bun surugiu.

Nu știu slujbele celelalte cum or fi și ce ispravă mai aduc, dar aceste două care le-am purtat au fost nu vă fie cu bănat, chiar cum le arăt... Acum, în sfîrșit, ca să n-am drum de făcut, nu-s nici pe jos, nici călare și mi-am ales turnul acesta de lăcuință ; acolea m-a dus, sau mai bine a zice m-a înălțat soarta... Și ce înălțime încă !... Cea mai frumoasă și mai ticnită... Nu-i ca înălțimile cele care stau în ochii tuturora, care sînt rîvnite de toți... Nu-s aproape decît de cîteva stance ce le-am îmblînzit, de vrun liliac ce trece zburînd, sfîr... și-mi șterge obrazul. Dar oamenii nu mă bagă în seamă decît la nevoie ; atunci toți se uită în glasul clopotului ce trag. Iarna o duc mai greu, că-mi e frig și mă încălzesc ca la poștă, cu cîte un mănunchi de fîn... D-apoi somnul meu, de ați ști cum mai este ! Eu dorm numai cînd plouă. Mi se umple inima, să iertați, cînd e noroi ! Ce ? Poate vă pare rău... D-apoi ce să fac ? Noroiul de vă strică plimbarea, nu vă fie cu supărare... dregeți ulițile ! Destul mai cară oamenii, destul se mai lucrează... și tot lucrul rămîne baltă. Da ce baltă încă, de poți înota pe alocuri ! Lăsați șaga... De ar ști cît văd de departe, mulți s-ar cam teme de mine. Șed sus, dar n-am pohăiele, ca caii cei bătrîni, văd tocma la barieră cu ce bucurie se priimesc toți străinii, cum se dijmuiesc carăle de fîn, cum ușurează slujbașii pe bieții lăcuitori... Mă întorc apoi și mă uit spre Copou și zăresc multe trăsuri prin colb, dar împrăștiete ca puii de potîrniche, dezbinate ca și oamenii dintr-însele. Cînd mai văd pe uliți atîtea căciuliri, parcă se iubesc toți, atîtea alergări, parcă au treabă, îmi pare bine că stau deoparte.

I

Acel ce cu-ngîmfare
Se crede-a fi om mare,
De sus parcă-i pitic,
De-i mare sau de-i mic.

II

De vrei să fii departe
De-așa lucruri deșarte,
De-a lumei vis amar,
Fă-te, zău, clopotar !

Numai cînd văd cîte o duducă lăfăiată în trăsură îmi vine să mă arunc de sus ca un vultur și să înșfac... Noaptea stau caraul ca o cucoară și iau seama daca lenea și nebăgarea în seamă, sau beția vrunui argat n-a aprins focul undeva. Asta-mi vine de hac ! Și de se-ntîmplă să ardă numai coliba sau coșarul vrunui sărac, și să vestesc, atunci să vedeți cum mă mustră oarecum și tîrgoveții, și pompierii. Cei întîi îmi zic că i-am trezit pentru o nimica toată, iar ceialți că au lucrat degeaba. Așa-i slujba! Eu încai n-am unde mă sui mai sus. Doar pe turnul de la Golia. Dar nu-mi trebuie nici turnul de unde nu vezi decît nebuni închiși, nici alt loc unde nu te poți ținea delung fără să te oboare. Ia să am o leafă mare și voie să nu lucrez nimic... ori să fac ce-mi va abate și să mă pot ghiftui de mîndrie, de somn și de bani, ș-apoi să vedeți cum s-ar îndesa care-ncotro și cum ar zice : „Pavel e așa și pe dincolo, s-a învechit și-i bun de schimbat...“ Dar așa, puțin îmi pasă :

Șed bine, deși stau sus,
Unde soarta m-a adus,
Și-ncai aproape nu sînt
De cele de pre pămînt.

Aerul curat îl sorb
Și nu-nghit mereu la colb,
Nu-mi trebui mai nalte stări,
C-am suit destule scări.

N-am cu cine face vorbă multă, dar aud glasul clopotului ce strigă tot „bani..., bani !...“ Sunetul acelor mici ce zic : „Dă-mi doi lei..., dă-mi doi lei !...“ și încai nu-mi e ciudă, că-s toate de aramă și nu sînt niște ființe ce se laudă a avea inimă și suflet, și care-s mai rele decît clopotul, căci nu se mișcă decît pentru bani și nu gîndesc, nici sîmt decît iar pentru bani... Citeodată, ca să-mi petrec vremea, potrivesc limba clopotului cu orice cuvint voi gîndi, și atuncea iar nu-mi e ciudă pe bietul clopot, ca pe unii din ai noștri... care nu-ți vorbesc curat niciodată și a cărora limbă slujește de unealtă înșelătoare. Ia, unele ca acestea m-a făcut de m-am tras aici, ca să scap de amăgiri și de amărăciuni. Primăvara vine și trăiesc

cu rîndunica ce-și face cuibul lîngă mine și mă deșteaptă cu cîntecul ei pe la zorii dimineții, ca să dau slavă celui puternic... După ce am pus sub picioare furnicarul acest de trîntori ce-i zic oraș, cînd îmi arunc ochii în sus, acolo îmi lucește nădejdea, de acolo cer mîntuirea relelor, îndreptarea și fericirea dragii mele țări... Pentru mine nu cer nimic, că-s deprins cu necazurile și mulțămit cu soarta mea.

Pe turn, ca un cocostîrc
Șed cu ochii peste tîrg
Și, mai presus decît toți,
Jălesc mulți vii și pe morți.

Dar fiindcă v-întruniți
Și priință-mi dovediți,
Mie, carele trăiesc
De focuri să vă scutesc,

De-acum mă credeți din loc
C-ați aprins în mine foc ;
Săriți dar și m-ajutați,
Ca să-l stingeți din mîni dați !

ARTICOLE

Les peuples modernes ont le plus souvent reçu leurs langues de la force des événements dont ils n'étaient pas les maîtres.[1]

Maltebrun

Asia au fost leagănul limbilor. Limba este stenografia gîndului, mijlocul de a ne tălmăci gîndul, de a însemna prin sunetul glasului obiectele ce ne lovesc simțurile sau duhul. La noi, românii, însă, începe limba a nu mai face acea slujbă, mulțămită fie neolatinismului, care voiește a introduce și a impune cuvinte neînțelese și forme străinatice firei limbei românești. Se vede că soarta țărei noastre, pe lîngă altele, au vrut să nu se folosească publicul pe cît s-ar putea din cunoștințile, activitatea și zelul netăgăduit al puținilor barbați ce avem, și aceasta din singura pricină că mijlocul cu care își împărtășesc ideile nu corespunde cu nevoia, cu starea poporului, vrem a zice că limba nu le este îndestul de înțăleasă, de românească.

Însă în fundul cutiei Pandorei ce se revărsă preste noi a rămas nădejdea, o nădejde cu atît mai întemeiată cu cît patriotismul și rîvna acelor bărbați le credem mai presus de jărtfirea unor capriționse forme și a cîtorva străine și grele cuvinte, cu cît acei bărbați sînt convinși că un popor ce vrea în sfîrșit să se deștepte din amorțeala în care îl aduseră vremile, un popor ce vrea să se sprijine pe drepturile sale, un popor ce vrea să se îngîmfeze cu istoria sa, firește nu poate să fie înstrăinat de moștenirea sa cea mai legiuită și cea mai scumpă, de limba părinților săi.

---

[1] Popoarele moderne și-au primit, cel mai adesea, limbile prin forța unor împrejurări pe care nu le stăpîneau (fr.).

Pe lîngă aceste priviri, mai sînt două împregiurări ce trebuie să-i îndemne a părăsi formele îngreuitoare scrierei și cuvintele de care nu se simte nevoie neapărată. Întîi, că întunecismul ruginit, reprezentat de multe persoane din două clase nelucrătoare ale adunărei, clase ce și-au sprijinit pururea privilegiurile și abuzurile pe neștiință, găsind motiv a cîrti asupra neînțelegerei limbei, se grăbesc a supune îndoielii chiar folosința învățăturii. Al doilea, că semiînvățătura pretențioasă și pizmașă, prin singura ușurătate a stilului, bătînd la ochi, agiunge a întuneca meritul adevărat al românilor ce ne vin din alte părți și care, din nenorocire, au păcatul original al neolatinismului, mijloc ce împiedică pe cetitori de a merge înainte, precum s-ar îngreuia cineva de o călătorie în care ar întîlni multe hopuri și multe drumuri neîmblate și singuratice.

II

Ca să arătăm că nu puteam numaidecît scormoli și păstra originea latină în cuvintele noastre, vom vorbi puțin despre rudirea limbilor moarte, cum și de chipul cu care acelea noi se împrumută și se desăvîrșesc. Descoperirea sanscritului, vechei limbi a Indiei, au tăiet nedumerirea despre obîrșia și formarea limbilor. Limbile a cărora tulpină se pare a fi sanscritul se numesc indoeuropene ; ele cuprind familiile următoare : indiana, persana, romana, indo-elenica sau traco-pelasgica, germana, slavona și celtica.

Sanscritul se apropie prin cuvinte cît și prin forme de limba greacă, latină, germană. Această rudire se însemnează după osebite potriviri, de pildă :

sanscrit	*elin*	*latin*	*român*	*german*
svapna	ὕπνος	somnus	somn	—
svadu	ἡδὺς	suavis	—	—
deva	Δεύς, Δίός	deus	zeu	—
pada	ποῦς	pedes	picior	—
iamala	—	gemelus	gemene	—
svasri	—	—	—	Schwester

Aseminea schimbări și mutări de litere (slove) se văd în toate limbile cînd se împrumută una de la alta. Afară de aceste preschimbări întîmplătoare, două se denumesc încă : strîngerea (contracția) și adăogirea (epenteza) a unei sau a mai multe litere. Acea franceză este una din limbile cele mai cu multe contracții și mai încărcată cu litere bine-sunătoare (eufonice), de pildă :

latin	*francez*	*latin*	*francez*
benedicere	bénir	latrocinium	larcin
abradicare	arracher	parabolare	parler
desiderium	désir	zelotypus	jaloux
Meledumum	Melun (oraș)	—	—
Ternodurum	Tonnerre (idem)	numerus	nomBre
avica	oie	camera	chamBre
coctus	cuit	simulare	semBler
deretro	derrière	cumulare	comBler
satulus	saoûl (sătul)	pulpitus	pupitRe
pecten	peigne	thesaurus	tRésor
oblivio	oubli		
—	—	nutrire	nouRrir
		axilla	aiSSelle

Limba franceză, precum vedem, au luat multe cuvinte din latina, dar n-au fost prea îngrijită, ca noi, a căuta să le păstreze forma sau terminația. Ea s-au silit a franciza cuvintele împrumutate, nu a latiniza limba franceză ; au căutat să supuie împrumuturile ce au făcut regulelor ei proprii, au ținut socoteala gustului ș-a sunetului. Limba franceză nu se formă de-a dreptul din latină, ci din limbagiurile wallon, normand și picard ; iar noi, pe a noastră, voim a o curăți ș-a o trage de-a dreptul din latina, care și aceasta se trage din toscana, iar aceasta din elina și celtica, dovadă cîteva cuvinte eline : *aurum*, αὔρον ; *vox*, βοή ; *luscus*, λοξὸς ; (încrucișet) ; *fortuna*, φερον ; *superbus*, ὑπέρβιος ; *aqua*, ἄχα, ἀχελῶς ; *annus*, ἔνος și altele.

Cine vrea să îmbunătățească și să desăvîrșească pre cît se poate o limbă trebuie să nu tiranizeze întrebuințările, să nu disprețuiască obiceiurile, să păstreze ceea ce este și se înțelege și să fie cumpănit și logic, ca, înlătu-

rînd numai cuvintele cele fără drept de împămîntenire, cele ce lovesc auzul, să priimească cele priimite odată şi să se împrumute cu cele neapărate, după ce le va româniza forma. La dimpotrivă, luîndu-le cu gramada şi fără să fie de nevoie, facem din limba noastră, tocmai acum cînd prindem la suflet şi la viaţă, o limbă moartă, o limbă de inscripţii şi, ce-i mai rău, dăm a prepune sau dorinţa de a arăta ştiinţa limbilor străine, sau nepăsarea de a ne folosi compatrioţii. Aceste îmbe imputări pot să nu fie întemeiate, dar lumea, în astă împregiurare ca şi în altele, nu aşteaptă decît motivuri ca să-şi ocupe trîndăvia pe cheltuială străină.

III

Poporul este o majoritate care trebuie a fi luminată, dar şi ascultată ; înţelegem că trebuie a zice mai bine *redus* decît *catandisit*, *raport* decît *anafora*, *referat* decît *doclad*, *substras* şi nu *cacerdisit*, dar nu vedem nevoia a porecli numaidecît cîteva cuvinte bune, moldoveneşti sau împămîntenite, cu altele latine şi necunoscute. Nu socotim de trebuinţă a le mai înşira aicea ca nu, din întîmplare, să jicnim în vreun cuvînt vreo slăbiciune limbistică a cuiva. Aseminea cuvinte şi forme se mai găsesc şi în multe jurnale progresiste, adică scrise pentru oameni învăţaţi. Am sfătui însă şi pre oamenii gîngavi a le ceti, căci din toate înmulţirile consonantelor, din toate îngreuierile volnice ale ortografiei, vor putea trage folosul ce vestitul Demosten au tras odinioară din purtarea prundului în gură.

Lăsăm în nepărtinirea cetitorilor să mai giudece cît timp se strecură şi cît se precurmă firul ideii prin impunerea fără trebuinţă a unor cuvinte şi forme neobicinuite, mai ales în cărţi al cărora merit, ca să nu zicem că stă în lesnicioasa lor înţelegere, vom zice că sporeşte prin ea. În viaţa poporului cea întinsă se pot culege ziceri pe care mulţi le caută la străini. Nu departe de noi găsim cuvintele : *avalm, aprod, alintat, buimac, boşîntat, bîrfe, basne, vîlfă, vînt, galiş, gligan, gîngurire, dugliş, dîră, durare, cring, colnic, cătuş, căluş, călesc, lucoare,*

lînced, leşesc, lămuresc argintul, mesăr, măgură, matur, mită, mă obîrşesc, undesc (sonder), *pajişte, răstoacă* (cascade), *mă rămăşesc, solie, îmbuibat, înghesuiesc, întîlinit, învăţuri, harţă, holbură* şi altele care stau astăzi înlăturate cu portul lor cel părintesc, precum ar îmbla cineva cu contăşul pe uliţi făr' a fi întrebat de nime, numai pentru că nu-i în frac.

Limba poporului o părăsim căci nu se loveşte poate cu subţietatea cugetărilor noastre şi pentru că nici face osteneala a ne lipi de sucmanele românului, a ne boţi paltonul ca să aflăm un cuvînt pre care mult mai uşor îl găsim în cel mai întîi vocabular de limbi străine. Dar ce ne opreşte a deschide cronicarii şi a vedea limba şi formele româneşti cele bine înţelese de toţi pînă astăzi ? Întîlnim versuri, scrise aproape cu două veacuri înainte, care vorbesc inimei noastre şi care n-au trebuinţă de tîlcuire ca oarecare scrieri, bune cel mult pentru vremi de ocupaţie spre a fi mai lesne înţelese de străini...

IV

Iată cum scria la 1680 mitropolitul Dosotei, traducătorul psalmilor :

Cine cunoaşte cinstitul tău nume,
Şede cu nădejde petrecînd în lume,
Şi cine te cearcă cu rugă curată,
Îl grijeşti la lipsă cu mînă-ndurată.

Urît-ai pre toţi făloşii
Şi vei pierde ticăloşii,
Şi de om ce varsă sînge,
Ţi-e greaţă a te atinge.

Dar de ce tu, Doamne, te mutaşi departe,
La loc de nevoie şi de greutate,
Şi pre necuratul laşi de se dismeardă,
De se sumeţeşte pre săracul pradă.

Sfatul şi voroava ce fac necuraţii
Tind mreje şi laţuri să strice pe alţii,
Şi se prind în ele cu multă durere,
Altora nu strică şi-şi tot fac scădere.

Deşert către-aproape tot omul grăieşte
Şi cu-nşelăciune îl tot păgubeşte ;
Că scăzură bunii şi se-mpuţinară,
Încă nu-i dreptate nici întru o ţară.

O ! Dumnezeu sfinte, tu nu mă abate
Dintr-a ta poroncă să merg în păcate,
Judeţele tale îmi sînt toate-n faţă
Şi a ta dreptate o ţin cu dulceaţă,
Şi eu pentru tine voi fi fără vină,
Ferit de greşale şi curat de tină,
Şi mă voi feri-mă şi de strîmbătate,
Pentru să-mi dea Domnul dup-a mea dreptate,
Şi mînilor mele după curăţie,
Naintea sa Domnul să-mi dea bogăţie.
Tu mă îndreptează cu sfînta ta lege
Pre calea ta dreaptă, Doamne, de voi merge,
Să crăpe pizmaşii, să n-aibă să-mi strice
Nici să aibă voie asupră-mi cu price,
Că se rădicară din părţile îmbe
Mărturii asupră-mi cu cuvinte strîmbe,
Singură minciuna asupră-mi bîrfeşte,
Şi nedireptatea însuşi se vădeşte ş.a.

Oare acestea în ce limbă sînt scrise ? Nu-s destule să dovedească că, cu două veacuri înainte, simţea oamenii ca şi astăzi şi avea mijloc a-şi tălmăci ideile făr-a scrie în limba pretenţioasă ce n-are alt merit şi alt scop decît a fi lesne înţeleasă de oricine altul afară de români, pentru care numai ar trebui să fie scrisă şi vorbită ? Oare pentru că întîlnim în rîndurile de mai sus cuvintele : *slavă, nădejde, vina, vădesc, dragoste*, scrierea aceasta este mai puţin simţită de români ? Oare ca să arătăm că ne iubim ţara n-avem alte chipuri ? De ce să năzuim dar la acel de a prigoni nişte cuvinte înţelese şi împămîntenite ? Şi mai este de luat aminte că, pe cînd se făcură

aste împrumuturi, prietenii noştri, chiar de esista, n-avea vreo însemnătate în privinţa noastră, căci pe atuncea nu se năvălea alţi slavi decît polonii pe care, astăzi, după schimbarea vremilor, îi iubim... Atuncea ne asuprea Apusul, care astăzi ne-a îmbrăţişat interesele.

V

Unirea românilor cu bulgarii, ce ţinu mulţi ani, consfinţită prin credinţa ortodoxă şi lupta ce credinţa avu împotriva necurmatelor ispitiri a bisericei latine, a căria politică sta numai în religie, au restrîns acele popoare ortodoxe prin credinţă, introducîndu-se în limba românilor şi cuvintele care tălmăceau ideile de respect, ideile religioase, cum şi tot ce însemna mărimea şi puterea, drept pildă : *precista, duh, slujbă, voievod, boier, crai, slavă, cinste, dragoste* ş.a.

Scrisorile papii Urban V către domni, 1372, a lui Grigorie XI, către Laţco, domnul Moldovii, a lui Eughenie către mitropolitul Grigorie, 1435 ş.a., dovedesc dorinţa ce avea biserica latină a înrîuri asupra românilor.

Alexandru cel Bun au poroncit în adevăr gonirea literilor [1], dar n-a putut să schimbe limba ţării prin o poroncă, că nu prefăcea o măsură de administraţie. Englezii, fără a sta pururea în unire cu francezii, bătîndu-se veacuri întregi cu dînşii, nu lepădară [1] pentru aceasta cuvintele ce priimiseră în limba lor. Chiar deviza lor este franceză : „*Honny soit...*“ ş.c.l. Americanii se bătură cu englezii însă limba întreagă le este engleză. Şi noi, deşi apucarăm de la strămoşi cîteva cuvinte slavone, bine înţelese, nu iubim pentru aceasta mai puţin francezii, care adeveresc în privinţa civilizaţiei zisa lui Shakespeare că Franţa este soldatul lui Dumnezeu.

Cine ar vrea să întoarcă toate limbile la limba lor mamă, lasă că ar găsi şi pe aceasta fiica alteia, dar s-ar face şi neînţeles, prin urmare nefolositor. De am vrea să întoarcem pe franceza sau pe româna la latina şi să cer-

[1] Unii zic *lapidară*, ca să păstreze forma latină *(n.a.)*.

cetăm tot ce au ele străin, am găsi în cea întîia cuvinte ce le luară tocmai din elina : *grillon*, γρύλλος ; *gauche*, γαυσός ; *galène*, γαλὴνη ; *se moquer*, μωκᾶσθαι ; *lourdaud*, λορδὸς. Din germana, deși în ironică întrebuințare : *bouquin, Buch ; hère, Herr ; trinquer, trinken ; rosse, Roß.*

Cine ar crede că și româna are în sine și ea multe cuvinte împămîntenite de nepomenită vreme, încît nici se prea deosebesc ca să se teamă de prigonirea curățitorilor (puriștilor) : folos, ὄφελος ; malotea, μηλοτή (blană de miel) ; pirostea, πυρεστια ; drum, δρόμος ; proaspăt, πρόσφατος ; har, χάρις ; malic (o boală), μαλις ș.a. ; șoltuz, *Schultheiß ;* pîrgar, *Bürger ;* tîrtan, *Unterthan ;* galbăn, *gelb* ; pat, *Bett* ; pahar, *Becher* ; plug, *Pflug* etc. Cele de italiană origină sînt mai cunoscute : *scapare*, scăpare ; *inganno*, îngîn ; *scoprire*, descoperi ; *seccatura*, săcătură ; *zorro*, șchiop ș.a.(2).Oare toate acestea ar trebui scoase pentru că nu vin de-a dreptul sau nicicum din latină ?

Nu putem destul rezice că latina trebuie să ne slujească ca un izvor de unde să ne îndeplinim nevoile, dar să nu latinizăm numaidecît forma limbei, pentru că atuncea ar trebui să ne omorîm poezia, istoria, tradițiile, care înființează viața și slava națională. Decebal, cînd se văzu năvălit de romani, se sinucise ; iar pe noi ne-ar omorî îmbrățișarea latinismului.

Limbile, ca și națiile, s-au amestecat. În cuvinte nu putem aplica respingerea ce n-o putu aduce nici hrisovul lui Ștefan Racoviță, nici acela a lui Leon(3)în contra străinilor. Cuvintele sînt ca familiile străine statornicite de lung timp în România și românizate. Ar fi varvar și nesocotit a le contesta naționalitatea, dacă ele s-au împămîntenit după legile politice, precum și multe cuvinte ce le-au supt poporul văzînd lumina s-au împămîntenit după legile întrebuințării. Unor cuvinte bune, practice și înțelese (ca și multor oameni) nu le găsim altă pricină decît că ar fi străine.

Ce supără bunăoară cuvîntul slav, căci nu aduce

aminte românului de slava slavonă, ci de aceea a strămoșilor, cîștigată ades asupra slavonilor, slavă descrisă în istoria țării și pe care o înfățișează chiar drițurile noastre politice ce le păstrăm drept moștenirea cea mai prețuită, drituri ce ni le-au păstrat istoria scrisă în limbă curat românească ? Ce supără *zorul, havalelele, hatîrul, ciracul* ș.a., cînd ele ar avea ființa numai în pomenire ? Limba spaniolă, ce poartă pecetea învăluirilor care au apăsat și pre acea nenorocită țară, are cuvinte arăpești, latine, franceze, pînă și evreești, dar cu toate acestea spaniolii au literatură și o sporesc. Ei nu se ocupă astăzi a-și preface limba, ci așezămintele ; nu prigonesc cuvinte, ci abuzuri.

Dacă englezii, a cărora limbă se compune din latina, normana, germana ș.a., s-ar încerca să lămurească toate cuvintele din fiecare și să le zică curat latinește ș.c.l., sau ar vrea să scoată pe cele latine, normane, și să rămîie numai cu cele germane, atuncea n-ar avea limbă engleză, o limbă stricată în adevăr, o limbă ce se depărtează cît se poate de forma limbilor ce-i fac rădăcina, dar o limbă în care ființează scrierile minunate ale lui Milton, Dryden, Byron ; o limbă stricată în adevăr, în care însă au grăit patrioții Peel, Fox, O'Connell, în care grăiește Palmerston, apărătorul civilizației europeene, în care se lucrează și se vorbesc cele mai mari lucruri din lume. Neatîrnarea englezilor în păstrarea originalității lor naționale se însămnează prin alăturarea următoarelor cuvinte engleze cu acele francezo-germane :

Englez	*Francezo-germ.*		*Engl.*	*Germ.*
Beautiful	beau *și*	voll	bee	Biene
money	monnaie	Münze	monk	Mönch
youth	—	Jugend	moon	Mond
fire	—	Feuer	fox	Fuchs
brother	—	Bruder		
sister	—	Schwester		
queen	—	Königin		
chimney	cheminée	—		

VI

Nu venim a imputa nimărui rea plecare, nici a ridica pe unul pe socoteala altuia, căci toți scriitorii au unul și același scop : toți doresc binele, numai ar trebui să se înțeleagă mai întîi asupra mijloacelor, ar trebui să jărtfească fiecare cîte-o pretenție limbistică, cîte un prejudeț, ca să se curme tot războiul și să nu se întîrzie de voie bună progresul. Avem destule scrieri, și vechi și nouă, ca să putem lua pilde, ca să recunoaștem că limba ni-i statornicită și ca să-i păstrăm originalitatea chiar în împrumutările ce am face ; avem destule scrieri bine înțelese și prețuite obștește ca să aplicăm zisa lui Voltaire : „Tout langue étant imparfaite, il ne s'ensuit pas qu'on doive la changer. Il faut absolument s'en tenir à la manière dont les bons auteurs l'ant parlée, et quand on a un nombre suffisant d'auteurs approuvés, la langue est fixée ; ainsi on ne peut plus rien changer à l'italien, à l'espagnol, à l'anglais, au français, sans les corrompre : la raison en est claire, c'est qu'on rendrait bientôt inintelligibles les livres qui font l'instruction et le plaisir des nations.“ [1]

Sînt bărbați vrednici de toată prețuirea pentru rîvna și învățătura lor dar carii, din pricina neolatinismului, corump limba crezînd că o curățâ, și carii, de ar fi mai practici, ce-i dreptul, ar fi mult mai folositori decît mulți din scritorii ce au stil curat, înțeles, dar sînt prea comozi și tratează numai lucruri ușuratice. Această împregiurare, sub îndoita ei privire, aduce mare sminteală în luminarea publicului român care nu vrea în istorie, în cărți elementare, în gazete menite spre a răspîndi și a poporaliza cunoștințile neapărate, să găsească limba științifică și să se împiedece de cuvinte și de forme curat latine, ce par atîtea termine neînțelese.

[1] Orice limbă fiind imperfectă, urmarea nu e că ca trebuie schimbată. Trebuie cu orice preț urmat felul de a o vorbi al autorilor buni, și cînd avem un număr suficient de autori consacrați, limba este fixată ; astfel, nimic nu mai poate fi schimbat în italiană, spaniolă, engleză, franceză, fără a le corupe ; cauza este evidentă : s-ar face în curînd de neînțeles cărțile care sînt deopotrivă învățătura și plăcerea popoarelor (fr.).

Chemăm luarea-aminte a literatorilor asupra trebuinților de față, asupra nevoiei de a dovedi, odată cu potrivirea și înțelegerea limbei, și potrivirea ideilor și a dorinților. Să lăsăm dar cîteva cuvinte nevinovate, să păstrăm formele ce fac originalitatea limbei noastre, să nu sporim neînțelegerea cuvintelor și dezbinarea ideilor și să gonim mai bine năravurile ce ne sămănară împregiurările cîte se strecurară preste noi.

Curățirea limbei, ce-i zic epurăciune (cuvînt sălbatic), cînd merge prea departe, este un mijloc sigur a descompune și a strica limbile și a face din ele limbagiuri rău sunătoare. A lăsa limba românească, acea a mulțimei, și a ne încurca fără cuvînt în formele nouă, este a face din concertul, din armonia limbei, un *șarivari*. Sînt însă terminații latine (*natio*, nație) pe care le-au primit mulțimea ca mai scurte și mai bine sunătoare, fără a năzui la ablativul latin de la care pretind unii că se formează terminațiile cuvintelor românești *rugăciune, amărăciune, mîhniciune*. Astea nu știm dacă s-au înființat din ablativ, dar tălmăcesc desigur prelungirea rugei, a amărîrei, a mîhnirei. Preferăm ca ele să rămîie de excepții decît a ne supune regulei monotone și arbitare care ar cere, contra întrebuințărei obștești, a se zice *constituciune, emancipăciune, secularizăciune, năciune*, și nu *constituție, nație* ș.c.l. precum le zic toți, în proză și în versuri, precum o cere și armonia, care atinge auzul, drumul cel mai scurt la inimă. Preferăm dar a lăsa pe *-une* între excepții și a-l scoate din cuvintele nouă, precum italienii prescurtează cuvintele *bontà, sanità, virtù*.

Nici un sistem nu s-au impus fără a ținea socoteala întrebuințărilor limbei, care sînt legiuitii ei suverani. Purismul neolatin și necumpătat n-au putut să se ție, ca și orice tiran ce nu are opinia pentru dînsul. Autorii n-au fost respinși nici întru o țară încît gramaticele să vie a le impune alte forme, alt gust. Limba franceză au ieșit din amestecarea unor limbagiuri prostatice, iar formele latine nu se putură delung ținea în ea. De la Marot, ce schimosea articolele și pronumele în scriere și căuta delaolaltă formele latine, pînă la Malherbe, Rollin, Pascal, Racine, foarte s-au îmbunătățit limba, dar mai mult prin autori și poeți. Cît pierdu în latinism, în pedantism, atîta

cîştigă în gust şi în eleganţă. Rollin se căi că începu atît de tîrziu a scrie limba sa şi Rousseau mi se pare că, deşi nici ştia latineşte, avu mare înrîurire asupra veacului său.

Limba italiană se preschimbă ades prin înrîurirea normanilor de la nord şi a provensalilor de la sud. Pe urmă se întrebuinţă şi se închipui de către poeţi după dialecte, pînă cînd Dante statornici limba, alegînd dialectul florentin ca cel mai armonios. Cu reformarea religiei începu şi reforma limbei germane prin Luther, care a ales dialectul saxon ca cel mai curat.

Tot limba latină în două rînduri vru să răspingă pre acea germană şi o împlu de cuvinte latine într-un grad unde mulţi literaţi diznădăjduindu-se, şi prin urmare ieşind din calea dreptei giudecăţi, căzură în nemăsurarea opusă, aceea de a germaniza toate cuvintele străine, bunăoară au cerut a se zice *Schnauber*, *Gesichtschelte* în loc de *Nase* [1], *Jungfrauenzwinger* în loc de *Kloster* [2], *Thalmund* în loc de *Echo* [3], *Fellrassler* în loc de *Trommel* [4], *Bauchtrichter* în loc de *Sekret* [5]. Aseminea autorii Campe, Seifert, ziseră *Zauberstreichelkunst* în loc de *Magnetismus* [6], *Süssbriefchen* în loc de *billetdoux* [7] ş.c.

În limba bohemă, un literat cu multă giudecată şi gust, Palacky, căută să combine nemăsurările, să slăbească lupta amară a limbiştilor şi să deie direcţie către solidele şi practicile ştiinţi. Karamzin şi Dimitreff dezvăliră chiar limba rusească ş-o îmbunătăţiră cu cumpănire, deşi Sişkof vru să-i facă prea mare curăţire. Aşa în toate limbile, literaţii lor cei înţelepţi ţinură socoteală de întrebuinţare, de armonie şi se feriră de inovaţii necumpătate, care totdeauna sînt ridicole cînd se impun, şi cad cînd nu sînt de nevoie, cînd despreţuiesc întrebuinţarea publică.

[1] *Suflător, mustrarea feţii* în loc de *nas.*
[2] *Închisoare pentru fecioare* în loc de *mănăstire.*
[3] *Gura văii* în loc de *ecou.*
[4] *Uruitor de piele* în loc de *tobă.*
[5] *Pilnie de burtă* (?) în loc de *secret.*
[6] *Arta de a vrăji prin atingere* în loc de *magnetism.*
[7] *Scrisorică dulce* în loc de *bilet dulce* (fr.).

Nu cerem numaidecît ca unii din scriitorii noştri să-şi schimbe sistemul în privinţa slabelor dar sincerilor observaţii ce li se fac, dar simpla şi via dorinţă a noastră este a-i vedea mai folositori publicului ce aşteaptă totul de la el, a-i videa în sfîrşit neîmpiedicînd de bunăvoie isprava chemărei lor, a-i videa îmbrăţoşînd limba scriitorilor români ce vorbesc atît de dulce, atît de înţeles şi de simţit, de la Costin, Dositei, Petru Maior, Şincai, Conachi, Beldiman, Cîrlova, pînă la scriitorii contimpurani şi cu treptatele ei îmbunătăţiri.

Nu-i destul că avem puriştі care ştiu prea mult latineşte, dar avem şi de-aceia carii nu ştiu nicidecum latineşte şi totuşi scriu cu ucuri scurte, cu *-une*, scriu *elle, suntŭ* în loc de *ele, sînt* ş.a., ca să arăte latineşti, precum sînt multe persoane de bonton care nu pot zice „bună dimineaţa“ curat româneşte şi cînd vorbesc franţuzeşte zic *„ma femme elle se porte bien“, „impôt fonctier“, „bille du parlement“, „tari de réputation“* [1] ş.a.

VII

În năvălirea de faţă a neolatinismului propunem un fel de *Landsturm* [2] limbistic, adecă o rîdicare obştească însă neobicinuită, ciudată dar şi pacinică, o rădicare nu de tineri, ci de bătrîni ; cerem să se scoale şi să se adune toate cuvintele vechi, de unde vor fi, din cîmpii şi din munţii României, să se înfăţoşeze în portul lor cel antic, apoi să ne întrunim şi să facem cu toţii un vocabular încît să ne cunoaştem toată limba, toate cuvintele, şi să ştim odată ce avem şi ce ne lipseşte. Dar pîn-atuncea este de dorit a nu se mai vedea îngreuindu-se de bunăvoie şi serios limba cu cuvinte cînd neînţelese, cînd prisosnice, cînd prea lungi, care acestea din urmă le văzu-

[1] Soţia mea ea se simte bine ; impozit funciar (corect : *foncier)* ; bilă a parlamentului (corect : *bill*, anglicism) ; încetat din reputaţie (fr.).
[2] Miliţie, armata de rezervă (de bătrîni) (germ.).

răm întrebuințate numai de autorii comici Aristofan, Plaut și Kotzebue în titlurile persoanelor din comedia sa *Kleinstädter* [1]. Este de dorit a nu se mai vedea îngreuindu-se ortografia cînd cu *-ă — memoriă, gloriă* —, cînd cu îndoirea consonantelor (neglasnicilor), precum *adduc, sufflet, țarră*, cînd cu *u* scurt — *lordulŭ Russellŭ*, parcă ar cădea cuvîntul dintr-un gurlui de șip, aducîndu-ne aminte de Molière cînd zice :

Qu'ils sont doux
Tes petits glouglous. [2]

À propos (nu *aproposito*) de versuri ! Iată cîteva suspinări ce le închinarăm demult limbisticei române. Ele sună așa :

Fraților români, cu toții s-avem dorință și lege
În simțire și în limbă în sfîrșit a ne-nțelege
Împrumuturi se pot face la nevoia unei limbe,
Dar acelea să nu cate în latină să o schimbe ;
Cînd este cuvîntul *lucru* să nu zicem *op* deoparte
Și să nu ținem pe alta *ciunele* prea trăgănate,
Să nu zicem *bella-donna* unei dame frumușele,
Căci am face dintr-un balsam, otravă și zile rele.
Să rătezăm puțin capul verbului *apprețuiesc*
Și să nu facem pe-accuma sudit chesaro-crăiesc.
N-am așteptat țarra noastră s-o auzim hîrîind,
Nici pe drepturi viitóre să privim un toiag stînd.
Rassa nu vroim să pară că ascunde glas de șerpe,
Nici *sufflarea* să se îmfle, încît pare c-o să crăpe
Națiia vrem să rămîie, însă nu ca o *năciune*,
Ca nu doar să se lovească oarecum cu mortăciune ;
De nu vom comprinde multe, toate le vom înțelege
Și la vorba cea curată limbile să nu se lege.
Cugetarea să lucreze nu cuvinte a produce,
Ci idei pe care lesne tot românul să le-apuce.
A strămoșilor dar limbă să n-o alungi de la tine,
Iar a științei cuvinte le poți lua din latine.

[1] Micul orășean (germ.).
[2] Ce dulci sînt gîngurelile tale (fr.).

Este vremea a ne împăca, a ne întruni cu curăție ș-a ne folosi și din capitalele noastre părăsite. Facem cu limba ca cu averile, ne lăsăm moșiile, nu le căutăm înșine ca să ne folosim mai mult, și cășunîndu-ne prin aceasta numai pe-agiunsuri, le întîmpinăm cu împrumuturi. Ce-i trist este că în limbă au agiuns curățismul (purismul) neolatin ceea ce este în adunări eticheta, unde se întîlnesc amîndouă ca să ne încurce obiceiurile, să ne strîmtoreze convorbirea și, oprindu-ne prin urmare a ne înțelege, ne înădușă curățenia, ne răcesc și ne dezbină. Această rătăcire cere și credem că va avea cu atît mai grabnică îndreptare, cu cît limba fiind mai mult unealta decît scopul, fără limbă națională bine înțeleasă nu vom agiunge la scop, adecă la răspîndirea cunoștinților. În aceea că scopul este dorit și folositor ne unim cu toții, de ce dar nu ne înțelegem ș-asupra mijloacelor ? De ce să le îngreuiem din loc și prin urmare să le respingem isprava ? De ce să ne îndeletnicim mai mult în scormolirea și schimosirea cuvintelor, întru o îndeletnicire care ne strîmtează duhul, decît în răspîndirea și popolarizarea ideilor largi și folositoare ? De ce dăm cuvînt a se zice că trebuie a se tălmăci românește multe cărți ce le vedem încremenind prin librării, nu fie de măsură alăturea cu neînțelesul Lycophron, cu întunicosul prezicător Nostradamus sau cu niscaiva cărți macaronice ce se păstrează încai spre curiozitate ? De ce să dăm cuvînt a se zice că trebuie vro două limbi străine spre a se înțelege limba de astăzi (vezi *Foaia sătească* n. 8) ?([4]) De ce agiunseră românii a face politică în limbă, a crede că formele latine sînt scutul naționalității noastre, a porecli de reacționari pre cei ce nu primesc iznoavele, de apostați pre cei ce cu plăcere îi videm a se întoarce din neolatinism, de moderați pre cei ce primesc cu mare cumpănire și introduc cuvintele străine numai la nevoie, fără a latiniza limba noastră ? Din toate se încheie :

— că scrierile ce sînt menite întru a răspîndi începătoarele cunoștinți, ce sînt menite a deștepta gustul învățăturei, jurnalele prin care trebuie să se familiarizeze mulțimea cu ideile politice, să-și cunoască mai bine intere-

sele, toate acestea nu se cuvine să-şi piardă scopul pentru a dezvăli ştiinţa unei limbi străine, nu se cuvine a fi presărate de cuvinte care par *termine tecnice ;*

— că, la trebuinţi neapărate, la nevoia de a tălmăci idei şi lucruri nouă, la ştiinţi, firește vom alerga la împrumutări ; că nu ne putem depărta de forma, de originalitatea limbei noastre, afară numai cînd armonia ei ar fi jîcnită, bunăoară prin terminarea *-une*, pe care mulţimea o primeşte numai în *rugăciune, mîhniciune*, dar nu o suferă în *constituţiune*, în *năciune*, cînd naţia şi ca cuvînt, şi ca lucru, trebuie a fi respectată şi nu espusă la schimosirile limbistice, pare că nu-i sînt destule acelea ale obiceiurilor şi chiar ale politicei ;

— că nu putem lepăda cuvintele împămîntenite şi obştește înţelese, numai pentru că s-ar trage din limba unei naţii ce ne asupri mai încoace ;

— că după toate, lipsind pre popor de limba ce o înţelege, lipsindu-l de mijlocul de a-şi hrăni mintea cu înlesnire, oare în altă privire n-ar fi tot aceea ca şi cum l-am opri de a se hrăni cu păpuşoi, mîncare ieftină, deprinsă şi hrănitoare, numai pentru că nu-i o plantă introdusă de romani ?

— că în îmbunătăţirea limbei nu trebuie să scăpăm din vedere zisa din Scriptură : „La lettre tue et l'esprit vivifie", duhul (nu spiritul) dă viaţă ;

— că-i vremea, în sfîrşit, a ne înţelege şi a lepăda fiecare din parte-i cîteva secături în care punem un fel de amor propriu, pe lîngă că ne pierdem vremea. E timp să ne ferim de a doua confuzie a limbilor care ne amerinţă, tocmai cînd ar trebui să gîndim la ceva mai mare, tocmai cînd dorim a forma o naţie puternică numai prin unire !

ÎN UNIRE STĂ PUTEREA [1]

Neu patriae validas in viscera vertite vires.

(Virg., *Aen.*, lib. VI) [2]

Departe de a întreprinde refutaţia vreunei opinii, fie chiar şi contrarie la a noastre convicţii, vreunei broşuri anonime sau pseudonime ; departe de a ne ocupa de personalităţi prin care se dobîndeşte orice alta afară de buna înţelegire şi de armonia cerută mai ales în împrejurările de faţă şi poroncită chiar de sfînta noastră credinţă, vroim a însemna cîteva amintiri sincere, dictate numai de interesul cel mai viu pentru asigurarea viitorului nostru, pe care unii poate că tot aşa de sincer îl văd într-o stare de lucruri cu totul osebită ; „binele şi răul sînt ades vecini, a zis un înţelept ; patimile noastre îl confund, cine ne va lumina ; noi înşine cînd vom fi liniştiţi".

E timp dar să judecăm cu toţii în linişte că, deşi în adevăr nu furăm chemaţi nici ca informatori la conferinţele de la Paris, unde s-a tratat despre soarta noastră, puterele cele mari însă socotiră a ne face satisfacţie şi a trimite înseşi la noi să ne întrebe despre dorinţele şi nevoile noastre.

E timp dar să hotărîm, mai înainte de toate, a ne înfăţoşa demni de onoarea ce puterele ne fac şi de viitorul ce ne pregătesc şi în care ne stă speranţa şi mîntuirea. E timp dar a ne pătrunde macar acum de adevăr şi a

[1] Publicăm acest articlu, deşi scris cu cîteva luni mai în urmă, nu pentru că principiul Unirei ar mai avea nevoie de dovezi, ci pentru autoritatea recunoscută a numelui ce subscrie acest articlu *(n. red.)*.

[2] Nu cheltuiţi puterile întregi ale patriei în lucruri meschine (lat.).

judeca că, deoarece puterile sacrificară atît de mult, în parte și pentru noi, sîntem și noi datori a sacrifica ceea ce ne pare atît de mare, atît de greu, și este atît de mic, atît de ușor — vreau a zice interesele, ambițiile momentului și dezbinările care, toate, după cum dovedește istoria popoarelor nenorocite și căzute, orbesc oamenii, îi rătăcesc, îi împătimesc și-i pot aduce a lovi în concetățenii lor. Dar știți cu ce anume ? Cu calomnia ! Știți cu ce rezoane ? Cu ocările ! Știți cu ce îndemnători ? Ades cu străinii ce au interes a ne videa pururea dezbinați și, prin urmare, slabi. Și ce-i mai rău, știți în ce momente ? Tocmai cînd urmează a ne hotărî soarta.

S-a zis că „les petites passions ont plus d'empire sur les hommes médiocres que les grands intérêts politiques“ [1] și noi întrebăm : dacă dezbinările, personalitățile și însoțitele lor mizerii n-ar orbi oamenii asupra chiar intereselor lor celor mai sacre, asupra drepturilor lor celor mai însemnate, oare s-ar fi putut ca străinii să izbutească a ne recumenda Porții, prin chiar unii din compatrioții noștri, ca jicnitori suzeranității pentru că ne-am pronunțat pentru unirea Principatelor, despre care tractatul de Paris ne dă atît de întinsă învoire a ne rosti ? Oare s-ar fi bucurat unii din compatrioți prin răstălmăcirea ce fac firmanului de pe urmă [2], cum că legiuirile ce ar fi făcute contra legilor fundamentale să fie desființate, cînd tractatul de Paris ne conservează și nu ne lovește nicicum autonomia ?

Oare ar fi putut să se bucure de jicnirea ce o închipuiesc ? Dar asupra cui s-ar face acea jicnire ? Asupra autonomiei noastre. Trebuit-au oare să se măgulească cu răul nostru și al lor ? Trebuit-au oare să nu giudece că o legiuire ce ar socoti-o chiar asupritoare sau nepotrivită, dar făcută în țară, e mai bine să așteptăm timpul apropiat a o strica singuri, decît a dori să o vedem lovită de alții și să ne creăm singuri triste antecedente pentru toți ? Cine s-ar fi ispitit a face hîrtii antiunioniste și a smulge iscălituri prin ademeniri sau îngroziri ? Oare

[1] Micile pasiuni au mai multă putere asupra oamenilor mediocri decît marile interese politice (fr.).

[2] Firmanul de rînduire a răposatului caimacam Balș *(n.a.)*.

s-ar fi silit a suprima clasele înalte și a închide viitorul a sute de juni elevi, plini de zel și de patriotism ? Oare s-ar fi silit să scadă pînă și onoarea ce și-a atras domnul Ghica prin legea pentru desființarea robiei și a cenzurei, atribuindu-i motive ascunse și de natura acelor ce le pot hrăni numai sufletele necapabile de dezinteresare, sufletele negre ce se îndoiesc de toate sentimentele frumoase precum bolnavii cu gura amară se otărăsc de băutura cea mai dulce ? Oare s-ar fi întrecut a zice că totu-i rău, nu pentru că nu ar fi bun, dar pentru că-i făcut de alții ? Oare n-ar fi recunoscut că, dacă legile arătate nu le-a decretat domnul Ghica mai înainte, cauza era străină de voința sa și atîrnată de împregiurările ce au dispărut odată cu desființarea tractatelor ruso-turce, prin care protectoratul esclusiv domnea aproape de jumătate secol și peste domn, și peste țări, poate și peste Turcia ? Oare n-ar fi recunoscut că domnul Ghica, pe care prin urmare ne vedem nevoiți a-l justifica și pentru binele ce a făcut, decretă zisele legiuiri îndată ce-i stătu prin putință și se pronunță pentru unire tocmai cînd cerea trebuința ?

Oare n-ar fi recunoscut măcar cît străinul Girardin (vezi jurnalul „des Débats“) că domnul Ghica, prin memoriul său, dădu lumină Congresului din Paris și că art. XXIX din acest memoriu avu oarecare înrîurire asupra rînduirii comisiei de organizație ce o așteptăm cu toții ?

Să le uităm toate și să nu ne descuragiăm, căci lupta aceasta este lupta de pe urmă. Binele se face pururea cu lupte grele și adevărurile cele mai evidente fură de-a pururea prigonite, dar ieșiră triumfătoare. Martirii pătimiră pentru ele, dar sîngele lor fu sămînța creștinismului în care toți de astăzi credem. Galileu pătimi pentru că cuteză să susție că se mișcă pămîntul, deși despre aceasta astăzi nu se mai îndoiește nime. Să nu ne descurajăm dar și să zicem, cum zisă un general vechi unui adversar politic al său ce-l lovi într-un consiliu unde se trăta o mare cvestie națională : „Lovește, dar ascultă“. Să le uităm toate, căci sîntem prea puternici în drepturile noastre ca să ne apărăm tot cu asemene arme ca cele ce ne lovesc, și se apropie timpul unde nu vom putea cere nici Unirea, nici orice alt bine, nu ne vom putea macar

înțelege despre viitoriul nostru dacă mai întîi nu vom fi uniți între noi.

Iar uniți, vom anula imputările ce ni se fac și de care chiar acuzatorii noștri nu vor fi scutiți, vom lămuri chiar pe Turcia despre înșeși interesele sale de a ne uni, îi vom da prin buna noastră înțelegere și mai multe și mai puternice închizășuiri pentru viitoriu și nu ne vom înăspri certele și vrajba nefolositoare care ne-ar îngăima numai în lucrarea cea mare pentru țările noastre și ne-ar asămăna cu jidovii care nu-și puteau rădica templul Ierusalimului, căci trebuiau să se apere de inimicii lor din lăuntru, ne-ar asemăna și cu elinii, care se dezbinară tocmai în ajunul asaltului Troadei, după o așteptare de zece ani.

Națiile sînt creatoare soartei lor ca și individele, și ce-și face omul și o nație singură, nu-i face nime, zic bătrînii.

Totul dar se așteaptă de la noi înșine, și ziua luminoasă care ne vine, dacă vom pierde-o, vom pierde-o pe totdeauna și vom fi răspunzători înaintea urmașilor noștri și înaintea istoriei. Trebuie să dovedim lumei, care își are spre noi ațintate privirele, că dacă pînă astăzi nu am vorbit, este că glasul ne era comprimat, că dorințele noastre nu le puturăm rosti pînă acuma, și dacă le rostirăm vreodată, nu dobîndirăm alt rezultat decît că sau ne făcură toți un crim din ele, sau le lăsară uitate. Dar războiul acest mare ne deschisă o viață politică de mult dorită și, odată cu intrarea oștilor măriei-sale sultanului în Valahia, primirăm proclamația generalisimului otoman și ne tresăriră inimele la cetirea cuvintelor din ea : „Îmi place a crede că românii prețuiesc foarte mult drepturile patriei, naționalității și obiceiurilor lor, spre a putea să se arunce din convingere și de bună voie în brațele unui guvern străin, Rușciuc, 1 avgs. 1854."

Împăratul Napoleon III, în cuvîntul său către adunarea legislativă, ne promite că „va cere pentru Principate o constituție care să le întărească contra năvălirelor necurmat renăscînde ale Nordului" ; și noi să nu simțim bucurie și speranță întemeiată, să nu cugetăm seriu la mijloacele cu care vom răspunde bunei voinți a Franției și chiar a Turciei ?

Războiul se curmă și tractatul de Paris, la care luară parte toate puterele, de nu ne dădu gurele Dunărei, ne puse în poziție a respira mai liberi, a simți acția Apusului prin liberarea Dunărei și a Mării Negre și a ne rosti trebuințele și nevoile. Și noi să uităm cvestiile cele mari și să ne ocupăm de mizerii ? Să împlem țara de niște certe care nu pot avea alt rezultat decît răul pentru toți ? Mai nainte dar de constituție și de organizare, la care nu ne pregătim îndestul, a trebuit a ne pronunța pentru Unire. Clerul împărți demn opinia noastră, ținuturile în majoritate se rostiră. Dorim unirea ca unică condiție de putere și de mîntuire ; tot românul ce dorește binele, mărirea țărei lui, îndestul și feliurit învățuite pînă astăzi, ce dorește a se rădica la treapta de nație, nu poate a o dori îndestul.

De ce Grecia veche se sfîșia prin dezbinări, rivalități și războele ce o slăbănogiră și o făcură prada invaziilor străine ? Pentru că n-avu unirea. La ce aspiră Germania îmbucătită și unită numai prin *Zollverein* [1], care nu-i dă însă însămnătatea politică ce ar merita după populația și după gradul civilizației ei ? La unire. Machiavel a zis că dorește unirea Italiei macar sub un despot ; și oare ce a slăbit Italia, ce a făcut-o a fi numai o combinație politică, după observația d-lui Metternich, decît dezbinarea și îmbucătirea. Și noi să nu dorim unirea ?

Ce însemna chiar Franța cînd era împărțită în provinții și rigate care se sfîșiau între sine prin ambiții de predomnire, prin certe religioase și crunte ? Nimică, pentru că nu era unită. Austria înșeși, căria îi lipsește unitatea națională, are măcar unitatea administrativă și se complace cu deviza *Viribus unitis* [2]. Și noi să nu cerem unirea cu frații noștri de origină, de limbă, de credință și de suferință ? Și noi să dorim a dezbina pentru totdeauna aceea ce natura a unit ?

În scurt, deoarece numai străinii, care ar vrea să se tot amestece în trebele noastre din lăuntru, care ne amenință autonomia, moștenirea cea mai scumpă, care ne învrăjbesc între noi, contrariază mai ales unirea ; oare

[1] Uniune vamală (germ.).
[2] Cu puteri unite (lat.)

unirea nu trebuie să fie bună și oare aceasta nu-i un mare cuvînt ce mai ales să o dorim ? Franța, prin domnul Bourqueney, la Conferințele din Viena (1855, 26 mart.), consideră unirea condiția cea mai avantajoasă pentru asigurarea Principatelor. Anglia, Prusia, Sardinia, sprijiniră în congres propunerea Franței, nu mai puțin și Rusia, care apucasă a o prevedea în art. 425 din Reglementul organic. Reprezentanții Austriei și al Turciei întîmpinară însă că unirea n-ar fi dorită de români și prin urmare se amînă dezbaterea, dîndu-ni-să dreptul a ne rosti însine. Și noi să ne rostim contra dorinței puterilor ce-și vărsară sîngele și miliardele pentru apărarea Orientului ? Și noi să ne rostim contra dorințelor puterilor ce sînt pre departe de noi ca să vroiască a ne videa pururе în slăbănogire și în dezbinare ?

Austria n-avu a se nemulțămi de românii din a sale staturi, nici în timpul Mariei Terezii, ce le dădu flamură cu inscripția *Redivivat virtus romana* [1], nici la 1848, cînd le recunoscu credința către tron. Sperăm dar că, pînă în fine, nu va contraria unirea, ce va găsi în ea nu numai o tărie în contra năvălirilor cu atît mai putincioase, cu cît prin Marea Neagră ele agiunseră a fi mai grele, dar și o barieră salutarie contra panslavismului de care s-ar cuveni mai mult să se îngrijască.

Iar Turcia, după cum a prezis-o domnul Girardin încă la 1836, cînd petrecu cîtva timp la Constantinopoli și în Principate, „Turcia trebuie să protege Principatele și să caute a favoriza dezvălirea bogăției și a civilizației lor, ca să-și facă o tărie. Tot ce le va acorda în privilegii și în drepturi, în loc să o slăbască, o vor întări, și ziua în care va recunoaște de neviolabile provințiile Dunărei va face mai mult pentru regenerația ei însăși decît dacă ar redobîndi Basarabia și dacă ar răspinge pe ruși peste Nistru".

Turcia dar, precum are interes a protege dezvoltarea elementului român în Epir și în Macedonia, spre a-și pregăti o contra-greutate la panelenismul care caută să absoarbă și să steargă acolo pre români, iar în Bulgaria se silește a înrîuri prin cler, Turcia e timp să se pătrundă

[1] Virtutea romană a reînviat (lat.).

și de interesul ei cel mare, a uni Principatele fără a pierde întru nimic dreptul suzeranității, acel definit prin capitulații și garantat prin tractatul de Paris. Ea trebuie să pătrundă că centralizarea prin unire va servi intereselor noastre generale și că, deoarece avem o origină, o religie și tot acele nevoi cu românii Valahiei, unindu-ne, am înainti mai răpede în calea civilizației și ne-am dezvolta mai uniform. Trebuie să giudece că echilibrul european nu va fi așazat fără asigurarea esistenții Principatelor neutralizate prin garanția colectivă a Europei ; că Principatele neunite nu-i vor servi de avangardie contra comunilor inimici, pe care timpul i-ar aduce ; că Principatele neunite vor fi slabe și, prin urmare, nevoit espuse străinilor influențe, că Principatele neunite nu numai ar putea să-și simță simpatiile către ea slăbite, dar încă, pe lîngă rălele trecutului, ar mai resimți și durerea că ș-au întrevăzut mîntuirea fără să o dobîndească. În fine, Turcia trebuie să giudece că, întrunind Principatele, le face a răspunde la chemarea ce le dau puterele ce se bătură pentru apararea ei, și totodată îndeplinește dorința pe care cercații ei amici o rostiră la conferințele de Viena și la cele de Paris.

Cu toate aceste, unii dintre noi, în bună credință poate, nu sînt încă pătrunși de însemnătatea poziții la care Europa vrea să ne rădice, și amețesc la ideea Unirei, ca orbul vindecat la cea dintîi videre a soarelui. [...] Pot să mai fie pre puțini carii, nu din neștiință, nici din îndoială, să se ferească de progres, de esistență politică și de Unire. Pot să mai fie din acei pe care d. Thouvenel, ambasadorul actual al Franței la Constantinopoli, îi înțeleasă la 1840 prin cuvintele următoare : „La Valachie n'a pas aujourd' hui d'ennemis plus dangereux que les intrigants qui se donnent pour les plus chauds amis de ses droits et de sa liberté" [1]. Noi însă vom zice, ca oarecare legislator din vechime cînd i se făcu întrebarea dacă prevăzu cazul pruncuciderei : „Nu ! pentru că o asemine faptă n-o cred posibilă".

[1] Țara Românească n-are azi inamici mai periculoși decît intriganții care se dau drept cei mai fierbinți amici ai drepturilor și ai libertății sale (fr.).

Ne vine dar greu a crede că astăzi, după atîtea nenorociri și încercări triste, că astăzi, cînd se atinge de viitorul nostru, să mai fie români ca cei din 1840, carii să nu dorească un alt ordin de lucruri, să nu dorească a privi într-un guvern și în niște instituții puternice, precurmarea amestecului străin în trebile noastre, rădicarea noastră la starea de nație, întărirea noastră prin Unire, desființarea șerbiei care ne paralizază puterea națională, care face pe întreg poporul român nepăsător cătră o patrie ce nu-i dă nici un drept, care îl face nepăsătoriu cătră schimbarea stăpînirei, cînd ea nu schimbă și a lui stare tristă. Să nu uităm a adăogi că mănținerea șerbiei, mai mult decît forma guvernului, a fost cauza peirei multor nații în care nobilimea, în rătăcirea sa, credea că va putea conserva naționalitatea păstrîndu-și totodată și privilegiile, adică ținînd poporul în servitute, credea că-și va scuti capul ținînd brațele legate. Ea făcea întocmai ca majoritatea boierimei noastre, care nu giudecă că dacă ea însași nu va face nimic pentru emanciparea poporului, dacă ea însași nu vroiește aceea ce nu se poate împiedeca, mai ales astăzi, vor face-o străinii și vor cîștiga simpatiile poporului ca niște liberatori.

Ne place a crede că românii vor răspunde într-un glas la chemarea ce li se va face și că va veni ziua unde mulți își vor videa oarecari perderi personale, dar mai mult imaginare, îndestul compensate prin cîștigul cel mare și real al țării. [...]

UNIREA DINTRE NOI

...în fiecare țară
Cele mai multe rele nu vin de pe afară.

Gr. Alexandrescu

Sîntem în ajunul zilei măreție unde Țările Române au a-și rosti dorințele, unde pămîntul lor, liber de povara unei lungi ospitalități, are a produce flori sau spini, unde soarta noastră se va hotărî spre bine sau spre rău, unde, sub dulcea înrîurire unei speranțe comune, avem a uita tristele încercări prin care am trecut

Puterile Europei ne smulseră din uitarea în care ne-au fost părăsit și ne zic: „Aveți un trecut plin de mărire, aveți titluri învechite ce vă apără naționalitatea. Voim a le da o nouă consfințire și a le scoate din nou la lumină, căci împrejurările le-au fost înlăturat și învăluirile ce dădură preste voi le ciuntară. Venim dar să vă restatornicim în drepturile voastre; dacă sunteți unul și același popor, dacă aveți tot aceeași istorie, tot aceeași credință, tot aceleași interese și nevoi, dacă există în adevăr între voi, ca între fiii tot aceleiași mume, părtășie de glorie și de nenorociri, dacă ați avut și aveți tot aceiași inemici, dacă doriți a primi un loc în marea familie europeană, dacă voiți a avea un nume și a fi însemnați în cartea de aur a națiilor civilizate, vorbiți, rostiți-vă! Starea politică ce veți cere va priimi consfințirea și chezășuirea întrunită a puterilor ce luară asupră-le a regula hotărîtor soarta voastră.“ Aceste întrebări ni le face Europa.

Chemarea noastră de astăzi este de a răspunde de priimim sau de respingem binefacerea ei. Poziția noastră de astăzi este osebită în viața națiilor. Alte popoare, prin sacrificii mai mari, prin vărsări de sînge, prin lupte necurmate, nu dobîndiră recunoașterea drepturilor lor.

Tractatul de Paris ne învoieşte a ne rosti dorinţele şi istoria aşteaptă ca să însemne răspunsul sub dictarea noastră însuşi, în litere neşterse, spre eterna noastră glorie sau ruşine. Răspunsul acesta, oricum îl vom da, va fi dovada nemuritoare a preţului ce punem pe soarta noastră, va fi mîntuirea sau sinuciderea noastră şi a urmaşilor noştri.

Desigur, n-am avea nici o îngrijire asupra rezultatului acestei a noastre manifestări dacă am şti că ţara ne-i liberă de toate piedecele în rostirea dorinţelor ei. Dar vai ! De cîţi şerpi înveninaţi nu se găseşte ea împleticită ! Cîţi dintre noi nu privesc căderea şi peirea lor într-un viitor sănin, în neamestecarea străinilor care îi întrebuinţează ca unelte înrăutăţitelor lor scopuri ! Străinii, după tractat, nu au voie a înrîuri asupra rostirei dorinţelor noastre ; cu toate acestea, ei lucrează la decăderea noastră viitoare şi la eterna noastră slăbănogire. Dar, neputînd să o facă singuri, îşi aleseră pe unii dintre noi şi, măgulindu-le vanitatea şi pretenţiile, îi întrebuinţează de instrumente spre a ameninţa şi a înfricoşa pre cei slabi, spre a calumnia pre cei ce nu iau tractatul drept o literă moartă. Ce imputare nu făcură ei partidei naţionale în Moldova ? Nu merseră pînă a ne pîrî la Poartă ca doritori a ne dezbina de Turcia, a ne desface de suzeranitate, nu se siliră a ne acuza în ţară ca comunişti, ca cugetînd la împărţirea averilor şi la schimbarea religiii, nu ne acuzară că am avea planuri a răscula Transilvania şi Bucovina ? Dar în zadar, căci imputările făcute dovedindu-să ca fapte neadevărate, avură drept rezultat a spori numărul celor ce nu dorea decît a-şi vedea ţara întărită prin Unire, scutită în viitor de încălcări şi înrîuri străine şi ridicată din starea de populaţie, precum ne-au cunoscut pînă acum Europa, la aceea de naţie.

Spre acest scop, să lucrăm a întinde între noi unirea sufletelor şi a voinţelor ca mijlocul cel mai sigur de a ajunge la unirea ambelor noastre popoare într-un singur trup de naţie. Să statornicim deodată unirea morală, şi unirea politică va urma ca o consecinţă firească şi neapărată. Să nu ne suspectăm între noi şi mai bine, în împregiurările acestea solemnele unde patria are trebuinţă de toţi fiii ei, să ne înşelăm prin prea multă încre-

dere decît să ne dezbinăm prin imputări neîntemeiate şi prin prepusuri uşuratice şi răuvoitoare, care ne slăbănogesc partida şi fac bucurie inimicilor noştri din lăuntru şi din afară. Să ne înţelegem asupra persoanelor ce au a se alege şi să le hotărîm fără a ne pune toţi ambiţia de a fi aleşi, căci atunce, dezbinînd voturile, am servi iarăşi inimicii noştri care ar putea face să triumfeze candidaţii lor la cu mai puţine voturi. Unirea în dezinteresare, în abnegaţie, în iubirea patriii să fie rădăcina şi unirea politică va fi rodul preţios. Întăriţi de aceste sentimente, să depunem cu încredere pe altarul patriei dorinţa unui întreg popor drept omagiul cel mai scump. Patria împilată întregi veacuri ne cheamă spre săvîrşirea acestui mare act. Cine ar putea sta nemişcat la glasul unei mume dezolate care nu aşteaptă decît o rugă, o dorinţă din partea fiilor ei ca să arunce, după îndelungate suferinţe, vălul negru al durerei ce o acopere şi ca să-şi poată arăta iarăşi frumuseţele ? Care dintre noi ar refuza să verse pe rănele ei balsamul ce are a o vindeca ? Care din copiii ei ar respinge mîna unei mume care vrea să-i unească pre toţi într-o singură şi puternică familie ? Toată încrederea să o punem în noi înşine şi să fim convinşi că divanurile, exprimînd dorinţa naţiei, adecă Unirea, ea nu poate decît a se acorda de congresul de Paris, căci la din contra s-ar paraliza aplicarea tractatului, iar rostindu-se contra Unirei, atunci, departe de a esprima dorinţa ţărei dovedită prin declaraţiile şi manifestările publice de unire şi prin unanima şi nesilita aprobare ce s-a dat programului partitei naţionale în ambele ţări, Divanul ar formula numai un vot antinaţional, rezultat al văzutelor înrîuriri străine şi al mahinaţiilor ce s-au dovedit şi se vor mai dovedi în faţa Europei. Un asemenea vot a divanelor nu numai nu se poate lua în băgare de seamă de către comisarii europeani carii au pozitive dovezi despre mahinaţiile urmate, dar ar pune pre comisie în contrazicere cu misia ei definită prin art. 24 din tractat, cît şi prin instrucţii, ce consistă în îndatorirea esclusivă a aduna adevăratele şi nu silitele sau escamotatele dorinţe a ţărilor, precum pot fi acele ce s-ar rosti de Divanul Moldovii, asupra căruia s-au depus şi se vor depune în comisie pro-

testațiile și abstențiile cele mai legiuite și mai solemne, căci sînt întemeiate pe cuvintele :

a) că guvernul Moldovii, care trebuia a păși la convocarea Divanului după unul și acel firman, n-au luat nici în o băgare de seamă observațiile comisiii care s-au îndreptat și s-au lămurit prin ofisul guvernului de Valahia, încît astăzi unul și acel firman are în Valahia o aplicație largă și în Moldova o aplicație diferită și restrînsă ;

b) că guvernul Moldaviii, nebăgînd în seamă zisele observații, au înlăturat, contra rostirii firmanului, chiar dintre alegători, pe persoanele a cărora moșii era însărcinate cu vro ipotecă, pe bărbații cu proprietăți dotale, pe advocații, inginerii cu diplome date după formele locale, au șicanat asupra împămîntenirei ș.a. numai spre a restrînge numărul alegătorilor și spre a-l putea combina astfel încît să facă din minoritate, majoritate contra Unirei. Să așteptăm cu încredere lucrarea comisiii ; ea este chemată a ne apara de toate mrejirile întinse asupra noastră din lăuntru și din afară. Ea are să reverse asupră-ne binefacerile tractatului de Paris, răstălmăcit și călcat cu atîta fățișă nerușinare, precum o au dovedit în fața comisiii europeane și precum nu ne vom sfii a o striga ș-a o dovedi chiar în fața congresului de Paris, care n-au înțeles prin art. 24 a tratatului, ca esactă reprezentație a dorințelor și a trebuințelor țării, un Divan făurit prin întunecoase mijloace și întemeiat pe asupriri și pe escluzii arbitrare, un Divan care, înainte de a se compune, motivează necontenite protestații ce vin din toate districtele și chiar de la o mare parte din persoanele înscrise în listele publicate.

NOTE

SUVENIRE ŞI IMPRESII DE CĂLĂTORIE ÎN ROMÂNIA, BULGARIA, CONSTANTINOPOLE

Volumul s-a tipărit la Paris, în 1858, în atelierul lui De Soye şi Bouchet, unde se publicaseră mai multe dintre lucrările emigranţilor români. Există două tiraje ale acestei cărţi : primul, cuprinzînd doar optsprezece capitole şi 145 pagini, a fost realizat într-un mic număr de exemplare, la cererea autorului, care dorea să trimită cartea cît mai curînd prietenilor săi ; al doilea are douăzeci de capitole şi 162 pagini. Textul primelor optsprezece capitole, imprimat cu acelaşi zaţ, este identic, ca şi foaia de titlu care cuprinde, în afara elementelor bibliografice menţionate, următorul motto : „Soupçonnés par les Russes d'avoir de la préférence pour les Autrichiens, suspects à ceux-ci qui les croient attachés aux Turcs, les Moldaves désirent autant le départ des uns que des autres. O, vous arbitres des destinées des pauvres mortels, à qui vous avez souvent mis les armes à la main, réparez les maux que vous faites à l'humanité, vous en êtes plus responsables que nous. Servez l'humanité et en même temps la politique de plusieurs empires en laissant la paix aux Moldaves. Leur pays est si beau que toute l'Europe crierait si l'on voulait s'en emparer. Rendez-les indépendants ; qu'ils se gouvernent eux-mêmes. J'aime tout en eux et surtout leur langage qui rappelle qu'ils descendent des Romains. (Le prince de Ligne, *Lettre VIII*, 1788)". (Bănuiţi de ruşi a-i prefera pe austrieci, suspecţi acestora care îi cred ataşaţi turcilor, moldovenii doresc plecarea unora ca şi pe a celorlalţi. O, voi stăpîni ai sorţii sărmanilor muritori, cărora adesea le-aţi pus armele în mînă, reparaţi răul pe care-l faceţi omenirii ; voi sînteţi răspunzători mai mult decît noi. Lăsînd în pace pe moldoveni, slujiţi omenirii şi în acelaşi timp politicii mai multor imperii. Ţara lor e atît de frumoasă că toată Europa ar protesta împotriva cui ar voi

s-o subjuge. Dați-le independența, să se conducă ei înșiși. Totul îmi place la ei și mai cu seamă limba lor, care amintește că ei coboară din romani.)

Ediția de față reproduce textul după un exemplar complet, conținînd versiunea în douăzeci de capitole, dedicat de autor prințesei Vogoridi-Conachi (sora lui Negri), datat „Paris, ce 30 juillet '858", în care sînt introduse unele mărunte corecturi autografe, de care am ținut seamă ; volumul, fost în posesia lui Emil Gârleanu, de la care probabil îl consultase și Iorga cînd redacta capitolul despre Ralet din *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, se află astăzi în Biblioteca Academiei. Într-un singur loc nu am respectat întru totul organizarea ediției princeps ; capitolul XVI, spre deosebire de toate celelalte capitole ale cărții, nu grupează la începutul său toate titlurile care îi rezumă acțiunea, ci le împarte în text, pe care îl divizează astfel în subcapitole. Pentru a respecta unitatea cărții, am reunit toate aceste titluri la începutul capitolului, așa cum făcuse autorul însuși pentru restul capitolelor.

Un scurt fragment din finalul cap. IV *(Scriitorii străini despre români)* a fost publicat, înainte de apariția cărții, în ziarul unionist *Opiniunea*, care se tipărea în aceeași tipografie, I (1857), nr. 1, p. 8.

Primul tiraj al cărții, cel cuprinzînd numai optsprezece capitole, era gata în primele zile ale anului 1858 pentru că, la 31 ianuarie, Alecsandri, aflat la Paris și însărcinat de autor cu supravegherea tipăririi, îi și trimitea un exemplar lui I. Bălăceanu și îl informa că a mai trimis altul prietenului Giovenale Vegezzi-Ruscalla (cf. Marta Anineanu, *Catalogul corespondenței lui V. Alecsandri*, București, Editura Academiei, 1957, p. 502.) La 25 febr., Ralet îi scria lui Alecsandri, din Iași, rugîndu-l să aranjeze ultimele chestiuni pecuniare legate de tipar și să alcătuiască erata, ceea ce a și făcut ; al doilea tiraj, complet, avînd douăzeci de capitole, era probabil gata prin martie sau la începutul lui aprilie. În aceeași scrisoare, Ralet îl mai ruga pe Alecsandri să trimită exemplare „domnului Guillaume Kotzebue la Dresda, domnului Lejean la Paris, rue St. Benoît 24, d-lui Ubicini, d-lui Quinet la Bruxelles", ajutîndu-ne astfel să determinăm cu oarecare aproximație cercul prietenilor sau cunoștințelor lui Ralet dintre străini (scrisoarea în întregime este publicată de noi în *Necunoscutul D. Ralet*, în *Revista de istorie și teorie literară*, XXIV, 1975, nr. 4, p. 563—564). Pe Kotzebue

am văzut că Ralet îl cunoștea din Moldova ; scriitorul german îl prețuia și ar fi vrut să-i cunoască părerea despre volumul său *Aus der Moldau*. El ar fi vrut să obțină, pentru volumul antologic *Rumänische Volkspoesie*, apărut la Berlin în 1857, și „quelque chose d'oriental de Démètre Rallet, mais malheureusement sa paresse de poète ne lui permet pas de jamais rien finir", cum îi scria Kotzebue lui Kogălniceanu în 1856 (cf. N. Cartojan, *M. Kogălniceanu. Activitatea literară*, București, 1942, p. 62). Pe Vegezzi-Ruscalla, Ralet părea să-l cunoască mai de mult ; în orice caz, literatul italian era la curent cu activitatea sa politică, cu studiile și funcțiunile ocupate. El scrie rînduri de apreciere deosebită despre cartea lui Ralet în articolul *Demetrio Raletti*, în *Il mondo letterario* din 6 martie 1858, de fapt primul ecou public al acestui volum, cunoscut în versiunea neterminată, de optsprezece capitole : „La leggiadria dello stille, le acute osservazioni e le descrizioni pittoresche ed animate fanno di questo libro una gradita letteratura, mentre l'erudizione, ch'è molta, quale in persona che è famigliare colle lingue slave, germaniche, latine e col greco, è nascosta con arte, e se trapela, si è malgrado l'autore. Se in Italia non vi fosse il mal vezzo di non tradurre opere che dal francese, queste *Rimembranze* del Raletti dovrebbero essere tradotte e far parte di collezioni d'autori geniali. Il voto del pubblico italiano confermerebbe, senza dubbio, quello del pubblico romeno". (Gingășia stilului, observațiile ascuțite și descrierile pitorești și animate fac din această carte o agreabilă literatură, în timp ce erudiția, care e multă într-o persoană familiară cu limbile slave, germanice, latine și cu greaca, este ascunsă cu artă dar se străvede, chiar în ciuda autorului. Dacă în Italia n-ar fi prostul obicei de a traduce opere numai din franțuzește, aceste *Suvenire* ar trebui traduse ca să facă parte din colecțiile autorilor geniali. Votul publicului italian ar confirma, neîndoielnic, pe cel al publicului român.)

În țară, cartea este semnalată întîi în ziarul *Dîmbovița*, I (1858), nr. 2, 15 oct., p. 7—8, într-o notiță semnată N. Strădescu, care-i aparține probabil lui Pantazi Ghica : „D. Dimitrie Ralet, din Moldova, fostul ministru sub domnia lui Gr. Ghica, a tipărit la Paris și în limba română o carte de suvenire și călătorii în Turcia, călătorie ce a făcut pe timpul cînd a fost trimis la Constantinopoli cu C. Negri să reguleze pricina mănăstirilor închinate. Nu ne sfiim a zice că această carte este una din cele mai originale și mai spirituale ce a apărut în limba română.

Această părere nu este numai a noastră ; o găsim și în *Correspondance littéraire*, revistă pariziană." Și autorul notiței reproduce din această publicație : „D. Ralet ne vorbește mult de turci și-i judecă cu agerime și nepărtinire, deși este moldovean... E singurul călător ce a pătruns pînă în fund misterele popolului otoman. Forma cărții d-lui Ralet este curioasă — ține mult de umorul englez, deși autorul e școlar a Franței. Se vede în sine humorul concentrat al turistului englez, marcat sub o bonomie leneșă și rîzătoare ce adaugă încă la efect..." După o scurtă prezentare a conținutului cărții, recenzentul român încheie cu promisiunea că „într-un alt articol vom vorbi despre celelalte părți ale acestei scrieri eminente". Continuarea însă n-a mai apărut niciodată, probabil din cauza morții lui Ralet survenită la 25 octombrie.

După mai bine de două decenii, cartea este redescoperită de G. Bariț care o prezintă elogios în ședința Academiei Române din 1 aprilie 1880 : „Scrierea sa, bogată în idei sănătoase, inspirată preste tot de amorul patriei, este pătrunsă în mai multe părți ale ei de fiorul sacru al poeziei, iar pe alocurea seriosul se preface în umorist" etc. În fond, Bariț face doar o prezentare rezumativă a conținutului ; el are însă meritul de a fi reamintit figura lui Ralet într-o ședință academică la care erau prezenți Alecsandri, Hasdeu, Ghica, Maiorescu, Urechea, Laurian, G. Sion, Papadopol-Calimah etc. Din procesul-verbal al ședinței rezultă că interesul stîrnit a fost considerabil : „Dl. Bariț dă cetire raportului său despre cartea răposatului D. Rallet, *Suveniri și impresii de călătorie*, analizînd-o capitol cu capitol și căutînd în ea o oglindă credincioasă a grelei epoci cînd s-a scris și a frumosului caracter al autorului. Această lectură, producînd cea mai vie impresiune asupra Academiei, d-nii Ion Ghica și Alecsandri, cari avuseseră ocaziunea de a fi în Constantinopole pe timpul cînd veniseră acolo cei doi mari români, Rallet și Costache Negri, pentru a stărui în privința secularizării averilor mănăstirești, completează raportul d-lui Barițiu, dînd amănunte asupra energiei și finețe cu care au lucrat ambii trămiși și insistînd asupra importanței memorielor și actelor de corespondență ce cată să fi rămas." În finalul ședinței, Vincențiu Babeș „mulțumește d-lui Barițiu de a fi provocat o discuțiune atît de interesantă [...]. D-sa exprimă dorința ca amănuntele date de d-nii Alecsandri și I. Ghica să se alăture în *Anale*, ca apendice la raportul d-lui Barițiu" (*Analele Academiei Române*, seria II, tom. II, 1879—1880, partea administrativă și dezbaterile, București, 1881, p. 247—248). Deși nici Alecsandri, nici Ghica n-au dat curs invitației lui V. Babeș, este probabil că această ședință este la originea notiței despre Ralet pe care o publică V. Alecsandri în *Convorbiri literare*, XVI, 1882, nr. 9, p. 331—336. Pare sigur că Ralet începuse redactarea notelor de călătorie încă de la Constantinopol (cf. scrisoarea lui Negri către Alecsandri din 19 ian. 1856 în C. Negri, *Scrieri*, ed. Emil Boldan, vol. I., București, 1966, p. 146).

(1) În vara anului 1855, Ralet vizitase mănăstirea Neamț în calitate oficială, de ministru al cultelor și învățămîntului ; cu acest prilej, îndemnase soborul mănăstirii să-și îndrepte străduaniile spre patronarea și organizarea unor școli, a căror nevoie era resimțită. Textul cuvîntării este publicat, fără semnătură, în *România literară*, 1855, nr. 32, p. 313—314 ; *Cuvînt rostit de dl. ministru a învățăturilor publice și a cultului către soborul mănăstirii Neamț, în 7 iulie.*

(2) Într-adevăr, Regnault dă acest sens toponimului Focșani : „Fockshani [fut] élevée sur la ligne de séparation ; de là lui vint son nom qui signifie *limitrophe*" (E. Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Paris, 1855, p. 2).

(3) Avatarurile călătoriei cu căruța poștei sînt relatate de mai toți scriitorii vremii, români (Ion Ghica, în primul rînd) și străini (R. Walsh, A. Demidoff etc.).

(4) Vlădica Maxim, amintit de Ralet, nu era episcop (vlădică), ci un călugăr sîrb care, într-adevăr, a mijlocit aplanarea conflictului dintre Radu cel Mare și Bogdan cel Orb, din octombrie 1507 ; el fusese pricinuit de faptul că Radu sprijinea un pretendent la tronul Moldovei (C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, partea I, București, 1937, p. 124).

(5) Ralet preia o formulare a lui Kogălniceanu ; într-o notă adăugată articolului *Limba română* de A. T. Laurian (*Propășirea*, I, 1844, nr. 26, p. 208), acesta formulase un amendament la o afirmație a autorului : „Redacția [...] știe ce însămnează cuvintele : *l'usage est le tyran des langues*". Ideea revine și în articolul *Limba noastră*, din 1855.

(6) În timpul revoluției de la 1848, la 6 septembrie, o masă de cetățeni cere și obține exemplarul original al Regulamentului organic și Arhondologhiul, care sînt arse în chip simbolic, cu binecuvîntarea mitropolitului, semnificînd abrogarea vechilor rîn-

duieli feudale. Această acțiune, la care au luat parte I. Brătianu și C. Boliac, a servit drept pretext pentru intervenția trupelor turcești care au intrat în București la 13 septembrie (cf. Paul Cornea, *La fête révolutionnaire en Roumanie dans les années 1848*, în vol. *Les fêtes de la Révolution*, Paris, Société des études robespierristes, 1977, p. 273—279).

(7) Citat din memorie din balada *Ștefan-Vodă și șoimul* de V. Alecsandri, din vol. *Poezii populare ale românilor*, București, 1852. Textul exact este :

Că-s român cu patru mîni
Și am leacuri de păgîni :
De tătari am o săgeată,
De turci pala mea cea lată,
De lifteni un buzdugan
Și de unguri un arcan.

(8) Ralet citează după ediția a doua a traducerii franceze a cărții lui W. Wilkinson, *An account of the Principalities of Wallachia and Moldavia*, London, 1820 (textul întreg al pasajului citat : „D'après ces considérations, il paraîtra évident qu'aussi long-temps que les provinces au-delà du Danube continueront d'être une source de discorde entre la Russie et la Turquie, et aussi long-temps que la question relative à ces provinces ne sera pas décidée, la paix et la tranquillité de l'Europe n'auront qu'une stabilité imaginaire", p. 175).

(9) Ralet citează cîteva cunoscute cărți de călătorie și istorie din epocă : R. Walsh, *Narrative of a Journey from Constantinople to England*, London, 1828 (ed. a doua), Charles Lemercier de Longpré, baron d'Haussez, *Alpes et Danube ou voyage en Suisse, Styrie, Hongrie et Transylvanie*, I—II, Paris, 1837, *Dictionnaire politique. Encyclopédie du langage et de la science politique rédigé par une réunion de députés..., avec une introduction par Garnier-Pagés*, Paris, 1842, Juchereau de Saint-Denis, *Histoire de l'Empire Ottoman depuis 1792 jusqu'en 1844*, I—IV, Paris, 1844, F. Mornand et Joubert, *Tableau historique, politique et pittoresque de la Turquie et de la Russie*, Paris, 1854 etc. El este însă nedrept față de Walsh, care citează doar afirmația privitoare la pretinsul obicei al românilor de a bea lapte amestecat cu sînge, pe care îl dezminte însă categoric : (cităm după trad. franceză din 1828 pe care a cunoscut-o probabil Ralet, *Voyage en Turquie et à Constantinople*, tr. de l'anglais, Paris, 1828,

p. 177) : „On prétend que les Valaques ont conservé une coutume des Sarmates, leurs ancêtres, de saigner les chevaux et d'en boire le sang mêlé avec du lait, *sanguinem lacte mixtum bovino*, mais, malgré toutes les informations que j'ai prises dans diverses parties de ce pays, je n'ai pu rencontrer personne qui eût cette habitude".

(10) Mustafa Bairaktar (Stegarul), ayan de Razgrad și, din 1806, de Rusciuk, sprijinit de o grupare secretă numită ulterior *Rusçuk yarani* (prietenii din Rusciuk) sau *Rusçuk erenleri* (vitejii din Rusciuk), este autorul loviturii de stat din 1808 împotriva regimului reacționar al sultanului Mustafa IV și a puterii ienicerilor, care avea drept scop restaurarea regimului anterior, deschis reformelor, al sultanului Selim III. Evident, la marșul asupra Constantinopolului întreprins de armata comandată de Mustafa Bairaktar nu participa nici un „bulgar" ; e vorba de trupele otomane din Rusciuk. Ocuparea Rusciukului de către trupele rusești sub comanda generalului Kamenski are însă loc în septembrie 1810. În iulie 1811 orașul este ocupat din nou de turci, dar în octombrie, odată cu căderea Giurgiului, Rusciukul este iarăși luat de ruși.

(11) Franți este cronicarul bizantin Georgios Sphrantzes (1401— cca 1478), iar Khodja-efendi este numele sub care e cunoscut istoricul turc Saad ed-Din Mehmed b. Hasan din secolul al XVI-lea, a cărui principală operă, *Tağ el-tewarikh (Cununa istoriilor)* a fost cunoscută și folosită de Cantemir (M. Anghelescu, *L'Histoire ottomane de Cantemir et la chronique de Saad-Eddin*, în *Revista de istorie și teorie literară*, XXIII, 1974, nr. 2, p. 313—315) ; cronica lui Saad ed-Din a fost de timpuriu tradusă în limbi europene : de W. Seaman în engleză, în 1652, de Vincenzo Bratutti în italiană, în 1649 și 1652, de Fr. Kollar în latină, în 1755 etc. A tradus-o și cunoscutul orientalist francez Antoine Galland în 1710 : *Suite de l'histoire ottomane écrite par Saadud-din Mahmed Hassan, plus connu chez les Turcs sous le nom de Cogia-efendi* ș.a.m.d.

(12) Al treilea român mort la Constantinopol, al cărui nume e uitat de Ralet, trebuie să fie Gr. Romalo (1820-mai 1849), participant la revoluția din 1848 din Moldova, prieten cu Kogălniceanu și ceilalți tineri ; lui îi dedică Alecsandri poezia *La mormîntul lui Gr. Romalo*, apărută în ziarul *Bucovina*, nr. 24 din 5/17 august 1848, iar Ion Ghica îl amintește în *Scrisori către V. Alecsandri* (scrisoarea XXVII, *Nicu Bălcescu)* : „...Grigorie Ro-

malo, tînăr de spirit și de inimă, devenit victima devotamentului său pentru țară. Grigorie Romalo, esilat la Brusa la 1848, a murit la Constantinopol, la Pera, în primăvara anului 1849, în spitalul surorilor de caritate lazariste, în urma hemoptiziei ce i se pricinuise de loviturile de paturi de pușcă în piept la afacerea din Iași de la martie 1848."

(13) Există mai mulți Rakoczi, principi ai Transilvaniei ; Ralet se referă la Francisc II Rakoczi (1676—1735) care, alungat de turci de pe tronul Transilvaniei, vine la Constantinopol în 1711 încercînd să obțină sprijinul Porții pentru a-și relua domnia. El este însă încarcerat în turnul de la Rodosto, unde rămîne pînă la moarte (8 aprilie 1735).

(14) „Renegatul Bonneval" este contele Claude Alexandre de Bonneval (1675—1747), fost general în armata austriacă ; din cauza unor neplăceri, el acceptă oferta ambasadorului turc de la Veneția de a se înrola în armata otomană. Condiția acestui angajament era de a trece la religia islamică, ceea ce aventurosul conte acceptă fără mari dificultăți căci, cum spune el, „elle n'est pas si déraisonnable que vous pourrez penser ; à quelques articles près, elle est tout à fait conforme au Bon sens" (*Mémoires du comte de Bonneval*, vol. II, Londres, 1737, p. 182). Cele trei volume ale memoriilor sale au avut un mare succes în epocă (cf. și Heinrich Benedikt, *Der Pascha-Graf A. von Bonneval*, Graz-Köln, 1959). Nu cunoaștem versurile citate atribuite lui Bonneval ; ele sînt însă o parafrază a unei cunoscute teme din Catul, care l-a inspirat și pe Parny (*A mes amis* : „Vivons pour nous, soyons heureux / N'importe de quelle manière..."), tradus de Iancu Văcărescu (*Bahic* : „Veniți frați să trăim bine..."), a cărui adaptare a fost reprodusă și de Anton Pann în *Spitalul amorului*. Sub forma citată de Ralet („Haideți frați să trăim bine"), cîntecul a circulat în jur de 1821 și-i era cunoscut lui C. Boliac, care-l amintește în 1845, într-un text din *Curierul românesc* (cf. G. Bogdan-Duică, *Un cîntec de la 1821*, în *Convorbiri literare*, XXXVI, 1902, nr. 11, p. 1045—1047 și *Istoria literaturii române. Întîii poeți munteni*, Cluj, 1923, p. 20—21). Cf. și Heliade, *Echilibru*, p. 102.

(15) Nu este vorba, cum s-ar putea crede, de un citat din memorie din celebrele *Lettres persanes* ale lui Montesquieu ; Ralet folosește probabil una din nenumăratele imitații care au umplut tot secolul al XVIII-lea, avînd în general un caracter umoristic (cum reiese și din citatul lui Ralet).

(16) Tronul Țării Românești, ocupat de Mihail Suțu, era rivnit de doi pretendenți din Fanar : N. Mavrogheni, dragomanul marelui capudan (amiral), și de un Petrachi, intendent al monetăriei. Pentru a scăpa de concurent, Mavrogheni îl acuză de deturnare a fondurilor și obține, prin sprijinul amiralului, odată cu tronul, și decapitarea rivalului său în chiar ziua plecării sale spre țară (cf. J. A. Vaillant, *La Romanie*, vol. II, Paris, 1844, p. 253—254).

(17) Jocrisse este tipul de prostănac din farsele franțuzești, autor a tot felul de boroboațe și încurcături ; amintit și de Molière în *Sganarelle*, el este eroul unui mare număr de vodeviluri de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și de la începutul celui următor, de autori azi complet uitați : Dorvigny, Armand Gouffé, Henrion, R. Perrin etc.

(18) Este vorba de orientalistul francez J. J. Marcel (1776—1854), a cărui lucrare *Mélanges de littérature orientale*, Paris, 1799, o folosește probabil Ralet (ea este de negăsit în bibliotecile noastre).

(19) Numit domn al Moldovei în 1797, Alexandru Ipsilanti era cunoscut prin simpatiile sale proaustriece ; după izbucnirea războiului austro-ruso-turc, cînd armatele austriece ocupă aproape întreaga Moldovă, el se retrage la Brünn (Brno de astăzi), sub aparența unui prizonierat de circumstanță, pentru a nu se compromite.

(20) Eustache Clare Grenville Murray (1824—1881), fiu natural al ducelui de Buckingham, gazetar, atașat la ambasada britanică de la Viena (1851), apoi la Constantinopol, consul general la Odesa în 1855, publică în 1854 un volum de traduceri din poezia românească : *Doine, or the National Songs and Legends of Roumania*, reeditat în 1859.

(21) Mickiewicz plecase de la Paris la 11 septembrie 1855, însărcinat de Ministerul francez al cultelor cu o misiune de studiu asupra civilizațiilor orientale ; de fapt, ea acoperea dorința poetului de a vedea la fața locului în ce fel poate folosi Poloniei dezmembrate conflictul aflat în curs. În anturajul lui Mickiewicz, care plecase de la Paris însoțit de Henryk Służalski și de A. Levy, nu este menționat nici un colonel Iordan ; pe de altă parte, un Iordan, aflat la Constantinopol și care furnizează informații despre armata turcă, apare într-o scrisoare a lui Al. C. Golescu-Albu către Al. C. Golescu-Arăpilă, din 1 apri-

lie 1854 (cf. G. Fotino, *Boierii Goleşti*, Bucureşti, 1938, vol. IV, p. 98).

(22) N. A. Kubalski, „ancien fonctionnaire public en Pologne", este autorul unor *Recherches historiques et statistiques sur les peuples d'origine slave, magyare et roumaine*, Paris-Tours, 1852 ; aici, vorbind de Principate, zice : „Quant à leurs habitants, qui tirent leur origine des anciens Daciens ou colons romains, ils sont tellement confondus avec les peuples voisins que leur langue n'est qu'un mélange du latin et du slave" (p. 210).

(23) Tratatul dintre Petru Şchiopul şi regina Elisabeta a Angliei n-a fost încheiat în 1583, ci la 27 august 1588 ; semnat de W. Harebone, primul ambasador britanic la Istanbul, el prevedea libertatea comerţului pentru negustorii englezi pe teritoriul ţării (cf. Stoica Nicolaescu, *Date noi despre filiaţiunea lui Petru-Vodă Şchiopul...*, Bucureşti, 1937, p. 7 ; Ralet cunoştea textul tratatului din broşura *Le traité de Paris de 30 Mars étudié dans ses causes et ses effets*, Paris, 1856). Nu cunoaştem nici un tratat de pace între Iliaş şi „duca de Lituania" în 1437, deşi Iliaş colaborează cu lituanii în primul an al domniei sale (1432) împotriva polonilor. În 1437, dealtfel, Iliaş împărţea domnia cu fratele său Ştefan. Al treilea tratat menţionat, între Radu cel Mare şi saşii din Sibiu, este din 3 decembrie 1507, nu din 1505, iar tratatul din 1510, dintre Bogdan cel Orb şi Sigismund, nu este de alianţă, ci de pace, după lungul conflict polono-moldovenesc început prin refuzul Elisabetei, nepoata regelui Sigismund, de a-l accepta ca soţ pe Bogdan (pentru toate acestea, cf. C. C. Giurescu, *Istoria românilor, passim.*).

(24) Ideea apare şi la Saint-Marc Girardin : „Chez les riches boyards, le nombre des domestiques est presque infini. Ils n'en sont pas mieux servis ; tout au contraire" (*Souvenirs de voyages et d'études*, I, Paris, 1852, p. 280).

(25) Indicaţia este corectă, ceea ce ne face să presupunem că Ralet consultase Coranul ; textul este următorul : „Dacă un soţ îşi repudiază soţia de trei ori, nu îi este permis să o ia din nou decît după ce ea s-a căsătorit cu un alt soţ şi acesta a repudiat-o la rîndul său".

(26) Cartea lui Hammer menţionată este *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit*, von Hammer-Purgstall, Pesth, 1836, vol. I—IV, într-adevăr o imensă îngrămădire de material, traduceri şi notiţe biografice aranjate doar după ordinea alfabetică în cadrul unor mari perioade istorice. Poeţii citaţi de

Ralet sînt dintre cei mai importanţi ai istoriei literaturii turce, începînd cu 'Ali (sec. XIII) : Ahmed-Paşa (m. 1496), care a fost şi vizirul lui Mahomed II Cuceritorul, Mesihi (m. 1512), tradus încă din 1774 de celebrul orientalist englez W. Jones, amîndoi cei mai importanţi lirici înainte de Baqi (1526—1600), apoi Nedjati (m. 1509), Revani (m. 1523), Zati (1471—1546), renumit poligraf căruia i se atribuie peste trei mii de gazele, Nef'i (m. 1635), considerat dintre cei mai mari autori de kaside, Naili (Piri Zade), de la sfîrşitul sec. al XVII-lea, celebru prin gazelurile sale, Veysi (1561—1628), poet şi prozator de tendinţă persanizantă etc. Kosref este, probabil, poetul persan de origine turcă Khusraw din Delhi (m. 1325). Mihri Khanim (m. 1506) este într-adevăr o poetă de mare sensibilitate lirică, iar Laila Khanim (m. 1848), una dintre cele mai renumite poete de la sfîrşitul epocii „vechi".

(27) Nesimi, adept al ereziei hurufite a lui Fazl-ul-lah, a fost jupuit de viu în 1404 ; Kemalumi este poate Kamalu-ddin Kazargahi de la sfîrşitul sec. al XVI-lea.

(28) Celebru prin kasida (poemul) *Banat Suad*, care certifică adeziunea sa la Islam şi face elogiul profetului ; tradiţia spune că, în semn de preţuire, Mahomed i-a pus pe umeri propria sa mantie, de unde şi numele care se dă curent acestui poem, *Burda* (mantia). În textul lui Ralet, numele este scris „Kaaban Şeir", formă alterată care poate proveni fie din numele propriu-zis, fie din contaminarea sa cu atributul de „poet" *(şeir)* pe care i-l menţionează informatorul său.

(29) Istoricul Saad-ed-Din a fost menţionat şi în cap. VII (vezi nota 11) ; ceilalţi istorici citaţi sînt Mustafa Selaniki (m. 1599), autor al unei istorii otomane cunoscute mai ales pentru partea contemporană, ajungînd pînă la 1599, Subhi Mehmed (m. 1769), autor al istoriei *Tarikh waqa'i*, Suleiman Izzi (m. 1755). Sanii este probabil Mustafa Sami (m. 1737), poet şi istoric. Hajdi Khalifa este supranumele istoricului Mustafa b. Abdullah, cel mai mare polihistor al otomanilor (m. 1657), autor al unor tabele istorice *(Taqwim ul-tewarikh)*, al unei cosmografii *(Gihannuma)* etc. Opera citată este probabil *Kašf az-Zunun 'an asami-l kutub wa-l funun*, o mare enciclopedie bibliografică a ştiinţelor din Orient ; ea are, într-adevăr, o continuare scrisă de Hanifzade Ahmed Tahir (m. 1802). Ample extrase au fost publicate de Hammer, *Encyclopëdische Übersicht des Wissenschaften des Oriens*, Leipzig, 1802, iar o ediţie arabă cu traducere latină a

dat G. Flügel, *Lexicon bibliographicum et encyclopaedicum*, Leipzig, I—IV, 1835—1858. Una dintre acestea a fost probabil cea oferită sultanului, cum amintește Ralet (pentru toate acestea cf. Fr. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihrer Werke*, Leipzig, 1927 *passim.*).

(30) Ahmed Vefik-Pașa (1823—1891), fost comisar extraordinar în Principate (1850), ambasador la Paris (1860), președinte al parlamentului (1876) etc., traducător din Molière și Voltaire, autor al unui apreciat dicționar turc, a fost bun prieten cu Ion Ghica, cu care a purtat o intensă corespondență (cf. Ion Matei, *Sur les relations d'Ahmed Vefik Pacha avec les Roumains*, în *Studia et acta orientalia*, VII, 1968, p. 95—131). Sursele consultate nu pomenesc nimic de istoria proiectată, care probabil n-a apărut niciodată.

(31) Cairo, capitala Egiptului, a fost ocupat de sultanul Selim cel Groaznic în ianuarie 1517, învingîndu-l pe ultimul sultan mameluc, Tumanbay ; între ostatecii capturați atunci era și ultimul descendent al califilor abbasizi, a cărui familie trăia în Egipt din 1261. Dus la Istanbul, acesta a fost obligat să remită lui Selim puterea religioasă pe care, în virtutea tradiției, o dețineau descendenții Profetului asupra tuturor musulmanilor (cf. Carl Brockelmann, *History of the Islamic Peoples*, London, 1959, p. 289).

(32) Oastea ienicerilor, devenită de mult timp anacronică și o sursă permanentă de dezordini interne, a fost desființată definitiv în 1826 de sultanul Mahmud al II-lea ; opunîndu-se măsurilor preconizate de sultan, au fost uciși peste 30 000 de ieniceri (cf. și Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 306).

(33) Textul corect este : „Caută știința (învățătura) chiar în China dacă trebuie" și nu se află în Coran, ci în colecția de tradiții *(hadith)* alcătuită ulterior, după moartea lui Mahomed, din spusele sau relatarea unor acțiuni memorabile ale sale, raportate de cei apropiați. Acest citat a fost frecvent folosit în secolul al XIX-lea de musulmanii partizani ai progresului, care voiau să urmeze studiile în Europa (printre alții, scriitorii egipteni Rifa<a at-Taḥtawi și Ali Mubarak).

, (34) Este broșura unui autor heliadist : N. Rousso, *Suite ou supplément à l'histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes de M. Elias Regnault*, Bruxelles, 1855, 212 p.

(35) Ion Ghica se găsea la Istanbul din februarie 1856, invitat de sultan pentru a primi titlul de *bey* (prinț) de Samos.

(36) Aluzie la romanul *Jérôme Paturot à la recherche d'une position sociale* de L. Reybaud, pe care Ghica va încerca să-l localizeze într-o operă rămasă neterminată, *Istoria lui Alecu* (cca 1848).

37) Beizade Vogoridi-fiul este viitorul caimacam și adversar politic al unioniștilor, deci și al lui Ralet.

(38) Gr. Al. Ghica acordase prusianului Nulandt privilegiul înființării unei bănci naționale a Moldovei, anulat printr-o scrisoare vizirală în 1856, odată cu legea liberală a presei a aceluiași domnitor (cf. A. Ubicini, *La Question des Principautés*, Paris, 1854, p. 75).

(39) Versurile citate sînt din *România după tractat* ; textul corect este :

> Așa c-un os ce s-aruncă chiar dulăii se amuță,
> Încît din înviersunare pe nime apoi nu cruță.

(40) Fabula „motanilor" este *Muntenii sau motanii (nu prea fabulă)*, de Ralet, publicată în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1842, nr. 18, p. 144.

VERSURI

ORIGINALE

TÎLHĂRIE

A apărut în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, IV (1841), nr. 5, 2 febr., p. 39—40, semnat „D. Ralleto". Se reproduce după textul din ziar.

Versul „Își luă și boierie / Pentr-o mare datorie" poate fi o aluzie discretă la domnitor, care obișnuia să-și achite datoriile, morale sau materiale, prin titluri boierești (numeroase cazuri sînt amintite de C. Sion în *Arhondologia Moldovei).*

MĂRTURISIREA

A apărut în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, IV (1841), nr. 7, 16 febr., p. 56, semnat „Raleto". Se reproduce după textul din ziar.

ALBINA ŞI GÎNDACUL

A apărut în *Albina românească*, XII (1841), nr. 33, 27 apr., p. 128, semnat „Dimitri Ralet". Se reproduce după textul din ziar.

Fabula este alegorică şi este destinată să facă apologia publicaţiei în care a apărut. Colaborarea lui Ralet la *Albina românească* nu va dura însă decît pînă în 1844 ; evoluţia ulterioară îl va împinge pe Ralet în tabăra ostilă lui Asachi şi fratelui său, adjutant domnesc şi favorit al lui M. Sturdza.

O PRIMĂVARĂ CA TOATE

A apărut în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, V (1842), nr. 20, 18 mai, p. 158, semnat „Ral..." Reproducem acest poem în proză după textul din ziar.

BOUL ŞI PORCUL

A apărut în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, VI (1843), nr. 19, 10 mai, p. 152, semnat „D. Ralleto". Se reproduce după textul din ziar.

BURATICUL ŞI GAIŢA

A fost publicat în *Albina românească*, XV (1843), nr. 87, 4 nov., p. 348, cu titlul *Broatecul şi gaiţa*, semnat „D. Ralleto" ; s-a republicat cu modificări, sub titlul *Buraticul şi gaiţa*, în *Zimbrul*, I (1850), nr. 42, 23 nov., p. 167—168, semnat „D.R.", şi s-a

reprodus de aici în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, XIV (1851), nr. 22, 31 mai, p. 176, semnat tot „D. R.".

Se reproduce textul după *Foaie pentru minte*.

La prima publicare, în *Albina românească*, fabula prezenta un text cu destule deosebiri, printre care şi două versuri în plus ; publicăm mai jos prima versiune :

Un broatec în fereşti ţinut,
Precum la mulţi e de văzut,
Într-o zi se coborî
Să vestească vreme ră,
Iar boierii, din aşa ştire, venir-în supărare,
C-avea să iasă la plimbare
(Treaba lor cea mai mare).
Atunci gaiţa din cuşcă s-întoarsă sfătuind
Şi către broatec zicînd :
N-auzişi din vechime prorocii ce-au păţit
Şi cîţi au vorbit dreptul cu ce li s-a plătit ?
Ce tot arăţi adevărul
De se supără boeriul ?
Fă ca mine
Şî-i duce-o bine.
La tot ce vra zic dar,
Cuvînt n-aud amar.
I-am cunoscut firea,
Mi-i drag cît îi stăpîn
Şi prin măgulire
De nas îl ţîn.
Aceste toate-i plac
Şi cariera-mi fac.

CLOPOTUL

S-a publicat în *Albina românească*, XVI (1844), nr. 10, 3 febr., p. 39—40, cu titlul *Clopotul (nu pre fabulă)*, semnat „D.R." ; s-a republicat în *Zimbrul*, I (1850), nr. 40, 16 nov., p. 359—360, cu titlul *Clopotul*, semnat tot „D.R.", şi de aici în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, XIV (1851), nr. 6, 8 febr., p. 47—48.

Se reproduce textul din *Foaie pentru minte*.

Dăm mai jos textul primei versiuni, care prezintă de asemenea diferențe notabile :

Un călător auzind
Clopotul răsunînd
Se oprește
Și după ce-n mii de feliuri sunetu-i tîlcuiește,
Mai bine-i vine
A-l potrivi cum dore :
Că va merge-n plin
Și timp v-ave senin.
Din acestea însă, parcă era vrăjit,
Nimic nu s-a plinit,
Și după truzi pierdute, zadarnic se căi
Ca cine de păreri s-ar vre povățui.
Cei mari giure răsplată,
Ș-o tot lasă pe-altă dată.
Ministrul să mijlocească îți dă nădejdi prea bune
Și uită cum le spune.
Giurămînt pune cocheta că din suflet te iubește,
Și cătră mai mulți deodată mi se pare că-l păzește.
Doctorii vorbesc de sănătate
Sfîrșitul nostru grăbind,
Giudecătorii făgăduiesc dreptate
Ș-apoi se-ntîmplă de-o vînd.
Limba multor se lovește în fățarnică-ngăimare
Cu a clopotului sunare,
Ce mii de-nțelesuri are.

Sărmana făgăduință de scăpare chip agiunsă
Și încrederea nu-i alta decum amăgire-ascunsă.
Virtutea-i o vorbă răce, cu rălele ne-am deprins,
Orice rîvnă cătră bine, tot ce-i drept, nobil, s-au stins.
Stau, de vreme ce sujetul mă cam luă-nainte,
Chiar de-aș mai găsi cuvinte.

CĂLUȘUL

S-a publicat în *Zimbrul*, I (1850), nr. 14, 17 aug., p. 57, semnată „D.R." Se reproduce după textul din ziar.

Fabula a fost cuprinsă de G. Petrini în antologia sa *Fabule române alese, adunate și publicate de...*, Iași, 1868, p. 198—199.

Ea inspiră, la rîndul ei, fabula *Osia neunsă* de G. Sion, în vol. *101 fabule*, București, 1869.

PRICAZUL

A apărut în *Zimbrul*, I (1850), nr 18, 31 aug., p. 72, semnat „D.R." Se publică după textul din ziar.

A fost reeditată de G. Petrini în antologia menționată, p. 200—202.

HORA UNIREI

Textul acestei poezii se găsește în ms. 21 de la Biblioteca Academiei, în două variante foarte apropiate : una manuscrisă, la f. 180—181, cu titlul *Hora Unirei* (nu este însă autograful lui Ralet), și alta tipărită pe o foaie volantă de patru pagini, la Paris, De Soye et Bouchet, semnată cu inițialele D.R. și datată „Iassy — 1857". Aceasta poartă titlul *La români* și diferă de textul manuscris prin cîteva schimbări, probabil conjuncturale (începutul strofei a patra este „Căci străinii au dorință" în loc de „Piară cei ce au dorință"), ca și prin cîteva mici greșeli (în strofa a zecea : „greli fortune" în loc de „greli furtune", în strofa a unsprezecea : „Cuci sub bolte" în loc de „Căci sub bolte"), care ne-au determinat să adoptăm versiunea manuscrisă ca text de bază. Un exemplar al foii volante, tipărit pe o hîrtie mai subțire (făcea probabil parte dintr-un lot trimis în țară pentru a fi difuzat ca material propagandistic), dar cu același zaț, se află legat în ms. rom. 864 de la aceeași bibliotecă, f. 241—242, împreună cu o foaie similară, conținînd *Oda la unirea românilor* de I. Alecsandri, tipărită tot la De Soye et Bouchet.

PLUTARHUL MOLDOVEI

Este o colecție de pamflete versificate care au circulat anonim, pe foi volante, probabil foarte curînd după reprimarea mișcării revoluționare din martie 1848, în orice caz înainte de 1849, cînd moare vornicul Iordache Bălșucă, eroul primului pamflet (cf. nota care anunță moartea sa — de apoplexie — în *Albina românească*, XXI, 1849, p. 167). M. Kogălniceanu, care era cel

mai bine plasat pentru a cunoaște autorul, le-a atribuit lui D. Ralet în discursul *Dezrobirea țiganilor, ștergerea privilegiilor boierești, emanciparea țăranilor*, rostit la Academie în ședința solemnă din 1/13 aprilie 1891 : „...director al Ministerului Justiției a fost numit Dimitrie Ralet, acela carele în 1848 a scris o întreagă literatură în contra regimului lui Mihail Sturdza și îndeosebi *Plutarhul Moldovei...*" (cf. M. Kogălniceanu, *Opere*, vol. II, *Scrieri istorice*, ed. Al. Zub, Editura Academiei, București, 1976, p. 621). N. Iorga le consultase și le citează în *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea* (vol. III, Minerva, Vălenii de Munte, 1909, p. 93—95) socotindu-le „versuri foarte bune". În 1926, Artur Gorovei cunoștea numai prima satiră din acest ciclu, *Marele vornic Iordachi Bălșucă*, și o publică în articolul *Un mănunchi de documente cu privire la Unirea Principatelor* (în *Junimea literară*, XV, 1926, nr. 9—10, p. 204—205). Textul, dacă facem abstracție de o greșeală de tipar și de lipsa unui vers („Dînd dovadă către vodă că pentru el te-ai jărtfit"), completată de mînă în exemplarul pe care-l utilizăm, este identic cu cel editat de noi. Satira a VIII-a a fost publicată de Em. C. Grigoraș *(O satiră pașoptistă*, în *Convorbiri literare*, LXIII, 1930, nr. 7—8, p. 814—819), cu greșeli și intervenții în text *(care* pentru *carele, sunt* pentru *sînt, norodului* pentru *nordului* etc.) ; editorul nu cunoștea apartenența satirei la ciclul *Plutarhul Moldovei* și o consideră, deci, anonimă. Din această publicație o cunoaște Perpessicius, care o socotește „un foarte izbutit pamflet". *(Pe marginea unei antologii de poezie*, în *Mențiuni de istoriografie literară și folclor*, București, 1957, p. 435). După exemplul lui Ralet, G. Sion va scrie și el un ciclu de satire, în 1849, sub titlul generic *Panorama Moldovei.*

Am folosit în ediția de față textul integral al celor opt satire tipărite separat, pe foi volante, dar păstrînd numerotarea succesivă, regăsit în Biblioteca Academiei, fondul de preluări nr. 42794. În afara acestor texte sînt legate, împreună cu ele, încă trei foi manuscrise, cuprinzînd o *Urmare Plutarhului*, cu satirele numerotate greșit VIII, IX și X, dedicate unui Costin, unui Burghelea și unui Gheorghi Carp. Întrucît nu avem nici un indiciu că ele ar aparține tot lui Ralet, iar grafia nu este a sa, le-am lăsat deoparte.

(1) Vornicul Iordache Bălșucă a fost sfetnic și membru al Divanului lui Mihail Sturdza ; din dedicația ironică plasată la în-

ceputul satirei reiese că el trebuie identificat cu misteriosul poet Bălșucă, autor al unor traduceri din franceză, amintit de Carcalechi în articolul *Izvoru cărților* din *Biblioteca românească*, Buda, 1821, p. 168 („mult prea învățatul și de bun neam născutul marele spatar Iordache Bălșucă nu încetează a tălmăci cărți românești din limba franțozască"), alături de alți necunoscuți : Șerban Negel, Nicolae Pomponas etc. El este, desigur, același cu spătarul Iordache Bălșucă, prieten al lui Costache Conachi, de care vorbea căminarul D. Pastiescu într-o scrisoare către Heliade *(Literatura românească*, în *Curierul românesc*, I, 1830, nr. 78, p. 329).

(2) Coroi este probabil Ioniță Coroi, postelnic în vremea lui M. Sturdza.

(3) „Cavalerul Milu" din satira a doua este vornicul Nicolae Milu, membru al Divanului în 1848 și ministru al cultelor ; „ignare et grossier, il ne possédait d'autre qualité si ce n'est celle de la cupidité et de la rapine" (N. Soutzo, *op. cit.*, p. 163).

(4) Evenimentele la care se face aluzie sînt alegerile pentru Obștească Adunare de la Bacău, unde, în afara mijloacelor obișnuite pentru influențarea alegătorilor — mita și promisiunile — domnitorul „au mai întrebuințat încă și *îngrozirea*, trimețînd la Bacău pe d-l aga din Iași cu arnăuți și pompieri înarmați ca să fie față la alegere" (cf. V. Alecsandri, *Protestație în numele Moldovei, a omenirei și a lui Dumnezeu*, în *Opere*, ed. G. Rădulescu-Dulgheru, vol. IV, București, 1974, p. 549). Toderiță, căruia îi este adresată satira, este aga Toderiță Ghica, văr al viitorului domnitor unionist Gr. Al. Ghica.

(5) După cum ne informează Constandin Sion (*Arhondologia Moldovei*, ed. Rodica Rotaru, București, Ed. Minerva, 1973, p. 31), este vorba de vornicul Ilie Burchi, poreclit Zmău, „fost slugă la vistiernicul Iordache Roznovanul", cum spune în notă și Ralet, căminar sub Scarlat Calimah, originar din satul Pătrășcani, jud. Bacău. Identificarea este confirmată de T. Codrescu într-o *Notiță istorică* despre focul din 1827 (cf. *Uricariul*, tom. VI, Iași, 1876, p. 177). O rudă a sa, poate fiu, Ion Burchi din Bacău, se va ilustra ca antiunionist militant.

(6) (7) Mihăiță Mihalachi, amintit în satira a V-a, și Lascarache, din satira a VI-a, sînt oamenii de încredere ai lui Sturdza, „boierinași din ultima treaptă, bărbați fără cultură dar deosebiți de *subțiri*, meșteri neîntrecuți în mînuirea tuturor *șferilor*, absolut dispoieți de scrupule, adînc corupți, slugarnici la culme, tămîitori neobosiți ai lui vodă și nedîndu-se înapoi, spre a-i

face pe plac, înaintea nici unei fapte" (R. Rosetti, *Amintiri. Ce-am auzit de la alții*, Ed. Viața românească, Iași [f.a.], p. 199). Informațiile concordă cu cele ale lui C. Sion : „...la 1848, arătînd osebită credință domnului Mihai după tulburarea dintre él cu boierii, pe Mihăiță l-au făcut vornic și derector departamentului dinlăuntru, și pe Lascarachi postelnic și ispravnic de Fălciu și Tutova..." (C. Sion, *Arhondologia Moldovei*, ed. Rodica Rotaru, Ed. Minerva, București, 1973, p. 169).

(8) Postelnicul Petru Asachi, fratele poetului, era adjutant domnesc și unul dintre favoriții lui M. Sturdza ; a fost prezident al tribunalului din Botoșani înainte de D. Ralet, în 1839—1840.

(9) Meleti, amintit în aceeași satiră, este episcopul de Roman, devenit mitropolit în schimbul unei mite uriașe, de 40.000 galbeni (R. Rosetti, *op. cit.*, p. 204—205). Despre el s-a păstrat în mediul monahal următoarea amintire : „Se zice că un stareț de la munte ar fi sosit, de îndată, cu hiritisiri și cu o baniță plină de culbeci ca recunoștință. Istoria are dovezi clare că acel Meletie a dat mulți, foarte mulți galbeni pentru alegerea sa. Constatînd că în baniță nu sînt bani, ci culbeci, Meletie cel de tristă memorie ar fi strigat, vărsînd cît colo banița de culbeci :

— Dar ce, nu ți-e rușine ? Au doară culbeci am dat eu oamenilor lui M. Sturdza ca să mă aleagă mitropolit ?

Și l-ar fi schimbat din stăreție." (D. Furtună, *Un vechi obicei nemțean : dajdia culbecilor*, în *Anuarul Liceului „Petru Rareș"*, Piatra Neamț, 1936—1940, p. 65.)

(10) Mitropolitul Veniamin, amintit în satira a VIII-a, a demisionat în 1842. După o versiune favorabilă domnului, cauza ar fi fost că Sturdza „se décida aussi à mettre un terme à la situation par trop indépendante de l'Eglise dans l'Etat [...] cette mesure déplut au métropolitain Benjamin, qui donna sa démission" (Al. A. C. Sturdza, *Régne de Michel Sturdza*, Paris, 1907, p. 72). De fapt, se pare că supărarea se datorește faptului că domnul îndepărtase pe nepotul mitropolitului din funcția de logofăt al dreptății ; mitropolitul și-a regretat imediat gestul pripit, dar domnul a folosit ocazia și l-a trimis la mănăstire *manu militari* căci Veniamin era incomod (R. Rosetti, *op. cit.*, p. 199). Un contemporan l-a văzut plecînd „în trăsură închisă, escortat de un peloton de lăncieri" (Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, Iași, 1857, vol. II, p. 205).

(11) Autorul se referă la scandalul provocat de beizadea Grigore Sturdza în 1843 cînd a adus în țară o aventurieră de

origine franceză, contesa Dash, cu care voia să se căsătorească, refugiați la conacul din Stînceni, cei doi rebeli sînt asediați de o trupă trimisă de domn și constrînși să se predea prin înfometare, după care contesa este expulzată (cf. Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 143—145).

ROMÂNIA DUPĂ TRACTAT

S-a tipărit la Bruxelles într-o broșură conținînd 14 pagini, înainte de mai 1857 ; de aici s-a reprodus de către V. Alecsandri în *Convorbiri literare*, XVI (1882), nr. 9, p. 332—336, în continuarea notiței sale biografice *Dimitrie Ralet*. A fost reeditată în culegerea de documente *Acte și documente privitoare la istoria renașterii României*, vol. IV, București, C. Göbl, 1889, p. 47—51.

Ediția originală fiindu-ne inaccesibilă, reproducem fragmentul după textul tipărit de Alecsandri în *Convorbiri literare*.

Broșura tipărită la Bruxelles era rară încă de la sfîrșitul secolului trecut. Al. Papadopol-Calimah, copiind scrisoarea lui Ralet către Gr. Al. Ghica, odată cu care acesta trimitea fostului domn poemul său, notează că nu-și aduce aminte care era „poemul istoric și național" menționat de autor. Întrucît scrisoarea respectivă este inedită și ea fixează precis data apariției acestui poem, o reproducem aici, după manuscrisul lui Papadopol-Calimah *Amintiri și istorie (1853—1880)*, aflat în Biblioteca Academiei sub cota ms. rom. 864, f. 141, împreună cu fragmentul lămuritor care o precede și cu notele memorialistului :

„Vodă Ghika, de la Paris, povățuia partidul unionist din țară și corespundea cu el prin fiii săi, beizadelele Costaki și Iancu Ghica, prin Petraki Mavroieni, prin C. Negri, prin Kogălniceanu și prin Dimitrie Ralet. Dimitrie Ralet, neobosit, făcea necontenit drumul între Iași și București spre a se pune în comunicație cu Comisiunea Europeană ce lucra la București. Iată o scrisoare a lui Dimitrie Ralet către Vodă Ghika din 15/27 mai 1857 :

Altesse Sérénissime,

J'ai été heureux d'apprendre par N. Pisoski[1] *que V[otre] A[ltesse] se porte bien et qu'Elle n'a pas livré à l'oubli les personnes qui Lui sont dévouées.*

Nous profitons, mon Prince, des conseils que Vous nous avez donnés et nous redoublons d'efforts pour faire triompher la juste cause de l'Union.

Je n'ai rien à ajouter à tous les détails que mon ami Pierre[2] *Vous communique sur nos affaires. Nous n'avons pas seulement à lutter contre les influences étrangères qui s'exercent au grand jour, mais encore contre nos ennemis intérieurs et contre nos faux frères qui désertent notre cause pour obtenir des emplois. Nous comptons beaucoup et toujours sur le patriotisme éclairé de Votre Altesse et sur Sa haute position pour douter un instant qu'Elle ne nous vienne en aide.*

Je repars prochainement pour Bucarest. La Comission s'occupera bientôt des modifications du firman de convocation et il est nécessaire qu'il y ait uniformité tant dans les demarches que dans le travail du Comité Unioniste.

Veuillez bien, mon Prince, accepter quelques exemplaires d'un poème historique et national, qui expose les derniers événements dans leur véritable jour.

A Votre Altesse
le très humble serviteur,
(subscris) D. Ralet

1857, 15/27 mai[3]"

TRADUCERI ŞI IMITAŢII

IARNA

S-a publicat în broşura *Plăcerea simţirei*. Tălmăcită de Dimitrie Ralet, Eşii, în tipografia Albinei, 1837, 50 p. (p. 41—44),

Adnotările lui Papadopol-Calimah sînt următoarele :

„[1] Acesta este colonelul N. Pisoski, adiutant mai tîrziu al lui Vodă Cuza. El va săvîrşi din viaţă la [loc alb] 188, la moşia sa Răcăciuni din judeţul Bacău.

[2] P. Mavroieni.

[3] Originalul acestei scrisori se află la văduva lui Vodă Ghika, principesa Efrosina Ghika. Mi s-a comunicat prin V. Alecsandri. Nu pot să-mi aduc aminte care este *poemul istoric şi naţional* ce Dimitrie Ralet trimetea pe lîngă scrisoarea de mai sus lui Vodă Ghika la Paris."

de unde se reproduce în ediţia de faţă. Volumul este dedicat „baronului Ioan Mustaţă" şi este precedat de următoarea introducere fără titlu : „Pe cît este de bogată materia unei astfel de întîmplări, pe atît nu mă tăgăduiesc că aş fi nădăjduit a aduce la lumină alta decît o parte din izbucnirea simţirii ce năbuşeşte o compătimitoare inimă, întemeind-o pe îngăduirea cetitorilor, ce vor priimi această compunere cu bună cugetare, neprivind decît la o pilduitoare rîvnă în lipsa vrunii alte însufleţiri.

Nu uit a zice că nu mă cunosc întru atît de îmbielşugat cu idei ca să le pot arăta, muncindu-le şi împuţinîndu-le cu potrivirea rîndurilor. Şi pentru ce, la putincioasa rostire, să gonim împrotivitoare împiedecări ?"

Nu am putut stabili originalul acestei imitaţii.

FLUTURUL

S-a publicat în *Plăcerea simţirei*, p. 39.
Se reproduce după textul din broşură.

Este traducerea, cu minime parafraze, a cunoscutei *Le papillon* din *Nouvelles méditations* de Lamartine.

CREDINŢA

A apărut în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, IV (1841), nr. 13, 30 mart., p. 76, semnat „Raleto".

Se reproduce după textul din revistă.

Este o traducere fragmentară a poeziei *La foi*, din *Premières méditations* de Lamartine. Este de remarcat că ultimele zece versuri ale traducerii redau compact o strofă din original, cu excepţia a două versuri iconoclaste : „Réponds-moi, Dieu cruel ! S'il est vrai que tu sois, / J'ai donc le droit fatal de maudire tes lois !"

PROZĂ SCURTĂ

EU DE MINE

A apărut în broșura *Scrieri* de D.R., Iași, la Cantora *Daciei literare*, 1840, 32 p., ca o introducere (p. 1—4) la cele patru satire în proză care urmează : *Închipuiri văzute*, *Una-alta*, *Mon fort et mon faible sau stricarea dragostei vechi și curții nouă* și o a patra, fără titlu, în chip de încheiere. Volumul era anunțat să iasă „în curînd" în *Dacia literară*, I, ian.-febr. 1840, p. 112, odată cu *Poeziile* lui M. Cuciuran și traducerea lui Scavinschi din Regnard.

Se reproduce după textul din volum.

Deși conceput în manieră autoparodică, pentru a masca virulența criticii (precum Gr. Alexandrescu în *Satiră. Duhului meu*), elementele autobiografice sînt, cel puțin în parte, reale. Neputînd verifica, în stadiul actual al cunoștințelor noastre, și alte afirmații ale autorului, ne mulțumim să le semnalăm ca avînd cel puțin o oarecare probabilitate.

ÎNCHIPUIRI VĂZUTE

A apărut în broșura *Scrieri*, Iași, 1840, p. 5—17, după care se reproduce în ediția de față.

COCHETĂRIE

S-a publicat în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, IV (1841), nr. 22, 1 iunie, p. 175—176, semnat „D.R-to" și urmat de indicația „Ieșii" la sfîrșit.

Se reproduce după textul din revistă.

Sfîrșitul acestei satire aduce un ecou din La Bruyère, *Les Caractères*, III, 27.

O PLIMBARE LA IARMAROCUL FĂLTICENILOR

A apărut în *Propășirea*, I (1844), nr. 3, 23 ianuarie, p. 19—21 ; semnat „D. Rallet".

Se reproduce după textul din revistă.

Tema este caracteristică epocii și mai ales tendințelor ilustrate de scriitorii de la *Propășirea*, unde au apărut descrieri de călătorie într-o viziune apropiată, pigmentată de umor, de Alecsandri *(Borsec)*, Alexandrescu (mai multe fragmente din *Memorial de călătorie*), Negri, precedate de cele ale lui Negruzzi ; proliferarea descrierilor de călătorii va duce dealtfel curînd la parodierea lor (cf. *Relația voiagiului meu ce am făcut cu tata la deal*, de C. Bălăcescu, 1845). Iarmarocul de la Fălticeni va fi însă descris peste cîțiva ani, în 1852, și de Wilhelm v. Kotzebue, *Auf dem Elias-Markt in Foltitscheni* în volumul *Aus der Moldau. Bilder und Skizzen*, Leipzig, 1860.

PROVINCIALII ȘI IEȘENII

S-a publicat în *Propășirea*, I (1844), nr. 9, 5 martie, p. 70—72, și nr. 10, 12 martie, p. 78—79 ; semnat „D. Rallet".

Se reproduce după textul din revistă.

„Notele redacției" care apar în subsolul acestei fiziologii aparțin, în chip evident, autorului ; ele continuă și, într-un fel, explică satira cuprinsă în text.

Ralet folosește în acest text, spre deosebire de celelalte scrieri ale sale, forma *iașeni* pentru *ieșeni*, derivînd-o direct din forma literară a toponimului. Pentru că este vorba de o excepție și de o formă care, cu siguranță, nu s-a pronunțat niciodată așa, am restituit în ediție forma firească *ieșeni*.

Este inspirată, după propria sa mărturisire, din *Fiziologia provincialului în Iași* de M. Kogălniceanu (apărută în *Calendar pentru poporul românesc*, Iași, 1844, citat de Ralet sub titlul *Călindarul anului 1844)*, aceasta urmînd la rîndul ei *Fiziologiei provințialului* de C. Negruzzi (1840).

(1) „Rodolf escamoterul" este prestidigitatorul căruia îi dedică Heliade oda *La Rodolfo (Curierul românesc*, nr. 1, 1843), precum și articolul *Cavalerul Rodolf prestidigiman (idem*, 1842); el a dat reprezentații la Iași în 1841 și în dec. 1842.

(2) Ortgies, celebrul croitor din Iași, este citat și în fiziologiile amintite ale lui Negruzzi și Kogălniceanu.

AMOREZII ȘI INTERESAȚII DE ÎMBE SEXELE

S-a publicat în *Propășirea*, I (1844), nr. 16, 30 apr., p. 125—127 și nr. 17, 7 mai, p. 135—136, semnat „D. Rallet".

Se reproduce după textul din revistă.

Fiziologia „amorezatului" și a „cochetei", îndatorate în parte modelului lui Balzac (*Physiologie du mariage*, tradusă de Heliade în 1843, *Etudes de femme* etc.) vor fi teme predilecte ale epocii; trebuie amintite aici *Mică cărticică a toaletii inimii damelor* de Șt. Stoica (1838), *Femeia frumușică* de C. Crupenschi (1838), *Nou chip de a face curte* de Kogălniceanu (1840), *Din istoria naturei fetelor* de P. Vasici (1845) etc.

VÎNĂTORIA

S-a publicat în *Propășirea*, I (1844), nr. 33, 27 aug., p. 259—261, semnat „D. Rallet".

Se reproduce după textul din revistă.

Deși vînătoarea era una dintre petrecerile favorite ale boierimii, mult timp înainte de 1848 (cf. N. Soutzo, *Mémoires*, Viena, 1899; R. Rosetti, *Amintiri. Ce-am auzit de la alții*, [1922] etc.), subiectul pătrunde în literatura noastră cu această fiziologie a lui Ralet; ulterior mai pot fi menționate *O vînătoare în cîmpul Bărăganului* (anonimă și neterminată, în *Dunărea*, 1849), *O vînătoare de urși* (de dr. E. Exelbirth, în *Bucovina*, 1849).

DROȘCOMANIA

A apărut în *Almanah de învățătură și petrecere (Calendar pentru români pe anul bisect 1848)*, Iași, 1848, p. 59—62, semnat „D. Ralleto".

Se reproduce după textul din *Almanah*.

Mania trăsurilor era de dată mai veche; încă înainte de 1821, un călător englez citat de Ralet în *Suvenire și impresii de călătorie*, R. Walsh, observa: „Les boyards mettent beaucoup de vanité à avoir une belle voiture et ils dépensent pour celà de très grosses sommes" (p. 179; cf. nota asupra lui Walsh la p. 322).

TEATRU

HARȚĂ SAU BALABAN RĂZEȘUL

Monologul, în genul „cînticelelor comice" ale lui Alecsandri, a fost publicat în volumul *Scene naționale*, București, 1857, în „Tipografia națională a lui I. Romanov și comp." împreună cu alte trei scenete: *Păun Burlacul*, *Bețivul* și *Pavel Clopotarul*, la p. 3—12; în același an, fiecare dintre aceste monoloage a fost tras și în broșură separată, cu același zaț.

Textul, tipărit la București, a fost, după toate aparențele, muntenizat; ultimul vers din cel de al doilea cuplet, „Te solzesc ca pe *chitici*", apare în volum „...ca pe *pitici*", deși autorul oferă în notă glosa „un pește mic". Cu excepția acestui singur caz, în care însăși glosa respectivă îndreptățește restituirea formei corecte, am respectat însă textul din volum, după care se reproduce piesa în culegerea de față.

Adresa satirică a acestor monoloage nu scapă comentatorilor contemporani, căci Vegezzi-Ruscalla, în articolul citat, le numește „quatro satire politiche". Tipul lui Harță Răzeșul va fi reluat și parodiat de Alecsandri în opereta sa într-un act

Harță Răzășul, scrisă prin 1865—1866 (V. Alecsandri, *Opere*, vol. V, Ed. Minerva, București, 1978, ed. G. Rădulescu-Dulgheru, p. 903).

(1) Hanul lui Evangheli, unde „ținea gazdă" Harță Răzeșul, a existat în realitate și este amintit și de Kogălniceanu în *Fiziologia provincialului în Iași*: „un han destul de bun și de ieftin".

PAVEL CLOPOTARUL

S-a publicat în volumul menționat, p. 33—40. Se reproduce după textul din 1857, ca și sceneta precedentă, pentru prima oară.

V. Alecsandri, în nota memorialistică *Dimitrie Ralet* (*Opere*, vol. IV, Ed. Minerva, București, 1974, ed. G. Rădulescu-Dulgheru, p. 523), își amintește că sceneta s-ar fi jucat și „a obținut un succes meritat pe la anul 1849—1850". Întrucît reprezentația nu este menționată în nici o sursă documentară, s-ar putea să fie vorba de o reprezentație particulară, de amatori, în cazul în care nu este vorba de o confuzie; după trei decenii, Alecsandri putea confunda sceneta lui Ralet cu drama lui Bouchardy, asemănătoare ca titlu, *Clopotarul de la sf. Pavel*, jucată la 14 martie 1848 pe scena Teatrului Național din Iași, în traducerea Mariei Burada (cf. T. T. Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, ed. I. C. Chițimia, București, Ed. Minerva, 1975, p. 306—307). Reprezentația a avut, într-adevăr, un succes considerabil, pe care presa timpului îl consemnează (*Albina românească* din 18 și 21 martie 1848).

ARTICOLE

LIMBA NOASTRĂ

A apărut în *România literară*, I (1855), nr. 14, 16 aprilie, p. 165—168; nr. 15, 23 aprilie, p. 177—179; nr. 16, 30 aprilie, p. 189—192, semnat „D.R."

Articolul este înregistrat în *Bibliografia analitică a limbii române literare*, București, Editura Academiei, 1972, p. 130, unde se dau și cîteva citate exemplificatoare.

Se reproduce după textul din *România literară*.

Articolul face parte dintr-o adevărată campanie lansată împotriva latiniștilor de scriitorii de la *România literară*, unde apar mai multe articole cu această temă: *Cugetările* lui Alecu Russo (nr. 8, 10, 17—19, 21, 29, 30, 41, 43), *Limba românească* de G. Sion (nr. 11), *Slavonisme* de C. Negruzzi (nr. 17), *Limba românească* de Al. Callimah (nr. 26), precum și o serie de notițe polemice nesemnate: *O bazaconie limbistică*, *Ablativul -ciune* etc. Un ecou polemic al articolului lui Ralet se poate găsi în *Studii istorice asupra originelor naționalității*, semnat cu pseudonimul Silvù, în *Naționalul*, I (1858), nr. 40, 28 apr., p. 153: „D. Ralet, ca să facă un Diccionariu pentru națiunea din Dacia [...] face apel la bătrînii de prin munți (boieri negreșit, căci numai ei știu carte)".

(1) Informația că literele latine au fost înlocuite cu cele chirilice în vremea lui Alexandru cel Bun, absolut fantezistă, provine din *Descriptio Moldaviae* a lui Cantemir (partea a III-a, cap. V, *Despre literele moldovenilor*).

(2) Apropierile și etimologiile stabilite de Ralet în acest articol trebuie privite cu mare rezervă; alături de etimologii corecte (șoltuz din *Schultheiß*, pîrgar din *Bürger* ș.a.) apar numeroase altele nesigure, necontrolabile sau de-a dreptul fanteziste (în franceză *grillon* înseamnă „greier", iar în greacă γρύλλος însemna „grohăitor; porc" sau „țipar"; *scăpare*, *îngîn*, *secătură* nu sînt de origine italiană, iar *șchiop* nu are nici o legătură cu it. *zurro*, „agitație, zgomot" etc. etc.).

(3) În urma nemulțumirii generale împotriva grecilor cu care se înconjurase, Radu Leon dă un hrisov, în decembrie 1668, prin care se obligă să abandoneze și să izgonească obiceiurile noi, introduse de greci, iar aceștia să fie scoși „din țară afară".

(4) Indicația lui Ralet pare greșită; *Foaia sătească a Principatului Moldovii*, gazetă cuprinzînd știri administrative și judecătorești, încetase să apară din 1851.

ÎN UNIRE STĂ PUTEREA

S-a publicat în ziarul *Opiniunea*, „organul românilor din străinătate" (care apărea la Paris), I (1857), nr. 7, 7 mai, p. 27—28, și nr. 8, 14 mai, p. 32, semnat „D. Rallet".

Articolul a fost reprodus, cu ortografie modernizată, în culegerea *Acte și documente privitoare la istoria renașterii României*, vol. IV, București, 1889, p. 93—101, încheindu-se cu *Hora Unirei*.

Se reproduce după ziarul în care a apărut pentru prima oară.

Nota redacției, spre deosebire de cele din *Provincialii și ieșenii*, aparține într-adevăr redactorului de la Paris. Publicarea articolului, „deși scris cu cîteva luni mai în urmă", este legată probabil de intensificarea acțiunilor unioniste (petiția din 1 martie, manifestul electoral din 22 martie etc.), urmate de represaliile și abuzurile guvernului Vogoridi.

UNIREA DINTRE NOI

Articolul a fost publicat în ziarul *Concordia* din București, an I (1857), nr. 38, 26 iunie, p. 149; semnat „D. Rallet". Se reproduce după textul din *Concordia*.

Importanța acestui articol, destinat să lămurească opinia publică din Țara Românească asupra gravelor nereguli produse în pregătirea alegerilor pentru Divanul ad-hoc din Moldova, nu poate fi exact înțeleasă fără a reaminti datele evenimentelor la care se raportează direct. Astfel, listele electorale din care fuseseră excluși prin abuzuri un mare număr de unioniști, se închiseseră la 11 și la 13 iunie. Mitropolitul Moldovei protestase deja împotriva felului în care fuseseră alcătuite aceste liste în ceea ce privește reprezentanții clerului (*Etoile du Danube* din 20 iunie), iar Comitetul unionist din Iași va prezenta, prin P. Mavrogheni, un amplu protest lui Savfet-efendi, președintele Comisiei internaționale de la București, la 30 iunie. Alegerile avuseseră loc la 19 iunie, marcînd o masivă absență a alegătorilor de la vot, hotărîtă de unioniști ca formă imediată de protest (au votat astfel doar 16 din cei 195 clerici înscriși, 214 mari proprietari din 477 înscriși etc.). După mai multe proteste, ambasadorii celor patru puteri favorabile Principatelor (Franța, Rusia, Sardinia și Prusia) vor suspenda relațiile cu Poarta la 5 august, iar la 8 august, *Etoile du Danube* publică scrisorile compromițătoare care atestă influențarea directă a pregătirilor pentru alegeri la sugestia Porții; la 24 august, Poarta este nevoită să ordone casarea alegerilor falsificate (cf. detalii și documente în A. Ubicini, *La question des Principautés devant l'Europe*, Paris, 1858, p. 139—221).

Între „calumniatorii" la care face aluzie în text Ralet este, probabil, și Heliade; acesta atacase în mai multe rînduri partida națională, în special pe Ghica, Alecsandri, Negri și Ralet, ca în scrisoarea deschisă adresată lui Saint-Marc Girardin în 30 mai 1856 (publicată în *Journal des Débats* și republicată în *Conservatorul*, nr. 1, noiembrie 1856, p. 58). Textul, de o rară violență, condamnă pe Grigore Ghica pentru că trimisese „la Constantinopole doi dintre miniștrii săi sub pretext de a apăra acolo — în contra drepturilor țării — cauza monastirilor Moldovei".

Mottoul plasat în fruntea articolului este un fragment din „morala" fabulei *Toporul și pădurea*, de Gr. Alexandrescu, citat din memorie; textul corect este: „...în fieșce țară / Cele mai multe rele nu vin de pe afară".

Biblioteca Fac. de Lb. și Lit. Române
SECȚIA
CENTRALĂ
București

GLOSAR *

agem — persan.
arbir (arbiu) — vergea de încărcat puşca.
beilicgiu (beilicciu) — slujbaş însărcinat cu strîngerea beilicului, a cantităţii de oi cumpărate la preţ fix pentru Poartă.
beşlic — monedă de cinci piaştri, monedă măruntă.
bezesten — hală, bazar acoperit.
cafas — zăbrele de lemn, cameră prevăzută cu zăbrele de lemn.
calembec — specie de lemn de aloe, lemn preţios.
cavaz — jandarm.
chebe (ghebe) — manta ţărănească, dulamă.
cursea, -ele — pastilă, bomboană.
daul — tobă.
defterdar — funcţionar, registrator.
deşcherea (teşcherea) — certificat, adeverinţă; hîrtie oficială.
frescioare (fr. fraicheur) — prospeţime.
fulău — pierde-vară, om de nimic.
gară — clevetire.
ghel — hai, vino! (interj.).
hamambaşa — mai-marele băiaşilor.
hanum — turcoaică de familie nobilă, doamnă.
hattihumaium — decret imperial.
havalea, -ele — contribuţie, impozit (în bani sau natură).
hervan — manta domnească.
hocker — corabie care transportă vite.
irmilic — monedă de argint.
krman — vioară.

* Am notat între paranteze forma curentă a termenilor care apar la Ralet în variante dialectale.

lipaci — care se ţine scai.
livărar — cîntăreţ din *livără*, instrument primitiv cu coarde.
manişcă — manşetă de cămaşă.
mehtupciu — copist, scriitor într-o cancelarie.
mestii (meşi) — încălţăminte de piele fără toc; papuci.
mitoc — proprietate, în general clădire depinzînd de o mănăstire (o altă mănăstire mai mică, un han, un loc etc.).
muftiu — conducătorul cultului islamic dintr-o localitate, regiune etc.
nişan — decoraţie.
oborî — a doborî.
ortà — detaşament, ceată.
paceà — piftie din picioare de animal.
peic — soldat din gardă.
pestiman — fustă, şorţ.
poşlinar — vameş.
povodnic — cal (de călărie sau pe care se pune o povară).
pricaz — pagubă.
ratoş (rateş) — han.
rospiscă — înscris, dovadă.
sagnă — rosătură din cauza şeii.
salt — singur, fără escortă.
seriu — serios, grav.
sfită — anteriu.
simonie — traficare, vînzare a lucrurilor sfinte.
stenahorie — jenă, constrîngere.
sulac (tc. *sulah-dar*) — purtător de armă, soldat.
talecgiu — funcţionar, slujbaş.
tarabuluz — şal de Tarabulus (Tripoli).
tenzuf (gr. *tenzuh*) — boabe de tămîie.
topcibaşa — şeful tunarilor.
turbea — mausoleu.
varangiu — negustor sau producător de var.
vîzdoagă — catifeluţă (floare).
zurna — clarinet.

Bucureşti

Clopotul 196
Căluşul 198
Pricazul 199
Hora Unirei 201
Plutarhul Moldovei 203
România după tractat 224

Traduceri şi imitaţii
Iarna 228
Fluturul 231
Credinţa 232

PROZĂ SCURTĂ

Eu de mine 235
Închipuiri văzute 237
Cochetărie 244
O plimbare. La iarmarocul Fălticenilor 246
Provincialii şi ieşenii 250
Amorezii şi interesaţii de îmbe sexele 256
Vînătoria 263
Droşcomania 267

TEATRU

Harţă sau Balaban Răzeşul 273
Pavel Clopotarul 279

ARTICOLE

Limba noastră 287
În unire stă puterea 303
Unirea dintre noi 311

Note 315
Glosar 348

Bibliotecа Fac. de Lb. şi Lit. Română
SECŢIA
CĂRŢILOR
Bucureşti

VERIFICAT
1987